

Стратегія повернення Криму
Стратегия возвращения Крыма
The Crimea Regain
Strategy to Ukraine

UA

СТРАТЕГІЯ ПОВЕРНЕННЯ КРИМУ

ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ:

Повернення АР Крим до складу України розпочнеться саме із введення українських військ на територію півострова. При цьому ніяких референдумів на підтвердження мандату України на повернення Криму до свого складу проводитися не повинно, оскільки Україна з самого початку процесу анексії заявила про невизнання жодних незаконних референдумів.

То як нам наблизитися до щасливого моменту відновлення територіальної цілісності нашої країни?

Стратегія України має враховувати наступні виміри:

- протистояння Україна-Росія у військовій та економічній сферах з акцентом на економічні санкції, які мають бути збалансованими із гуманітарним аспектом;
  - Україна має потурбуватися про збереження та посилення відчутної суспільної підтримки в самому Криму та в Україні щодо стратегії повернення, яка має додатково обґрунтувати претензії України на Крим крім суто правового аспекту;
  - врахування та мобілізація факторів сприяння та протидії стратегії повернення у внутрішній політиці України, пошук місця для нових структур громадянського суспільства («фактор Майдану»);
  - зміцнення та ефективне використання стосунків із ключовими зовнішніми партнерами та союзниками для досягнення мети стратегії.
1. В основі протистояння ефективним вбачається стратегія «економічного виснаження» Кремлю та створення ситуації, коли подальше утримування АР Крим у складі РФ стане економічно руйнівним для економіки Росії та Криму. Важливе значення тут матиме успішність комбінації національних та іноземних економічних санкцій,

заборон та виважених правових кроків щодо стягнення штрафів через міжнародний арбітраж. Фокус-сектори стратегії – транспортна інфраструктура, продовольчий ринок, енергетика, туристичний бізнес АР Крим. Застосування санкцій має посилити негативну реакцію до дій Кремля щодо анексії Криму з боку російських регіонів та системного бізнесу з метою заохотити його відмовитися від анексії. Важливим елементом залишаються дипломатичні зусилля України по утриманню Росії в глибокій міжнародній ізоляції.

Військовий аспект стратегії також залишається важливим і має вирішувати наступні завдання: недопущення створення «коридору» суходільного сполучення Криму із РФ, стратегічне стримування та забезпечення «заходу» в Крим української влади у сприятливий момент.

2. Суспільною опорою стратегії повернення має стати принцип опікування з боку української держави лояльних до України громадян АР Крим, в першу чергу тимчасово переміщених на материкову Україну, а також тих, хто залишився, утримуючись на початковій фазі від активного підбурювання їх до спротиву окупаційній російській владі. Варто відразу визнати, що кількість проукраїнськи налаштованих мешканців в АРК завжди буде не більше половини. Основною цільовою групою для нас залишаються кримські татари, етнічні українці, представники малого та середнього бізнесу, студенти.

Уряд України має заохотити бізнесменів та олігархів України, які мають свій бізнес на півострові, а також заможних українців, які володіють нерухомістю в курортній зоні Криму, повернути ці об'єкти під юрисдикцію України.

3. Важливим елементом успішної стратегії повернення Криму мають стати заходи уряду в наступних сферах внутрішньої політики країни:
  - ліквідація в структурах влади (парламент України, держпарат, сектор безпеки та оборони) нелояльних до держави проросійських елементів, успішне проведення політики люстрації;
  - підвищення довіри населення до стратегії уряду шляхом суттєвого зниження рівня корупції;

- важливим елементом стратегії має стати інкорпорація новоявленого громадянського сектору («фактору Майдану») в систему державної влади («четвертий сектор влади»), без чого влада буде постійно відчувати потужний внутрішній тиск суспільства. Радше залучити «Майдан» до реалізації даної стратегії. Вирішення цього питання вимагатиме зміни системи мислення у бюрократичного апарату, відтак його люстрація буде неминучою.
4. Стратегія буде невдалою без забезпечення підтримки зусиль України на міжнародній арені з боку потужних та щедрих союзників та зацікавлених третіх країн.
- Щодо дружніх до України країн Заходу, введення санкцій третього рівня проти галузей економіки РФ має стати нашим пріоритетом. Їх об'єктами мають стати активи керівництва та власників провідного бізнесу АР Крим, вони мають призвести до припинення діяльності в АР Крї українських компаній, мінімізувати роботу в РФ українського бізнесу, особливо в таких критичних галузях, як інвестиції, ОПК, інфраструктурні проекти, енергетика.
  - Щодо третіх (КНР, Туреччина) країн, пріоритет має полягати в унеможливленні ведення ними бізнесу в АР Крим в усіх можливих сферах, щодо території РФ - в критично важливих галузях, таких як енергетика, ОПК, інвестиції, банківський сектор, захопленні цих країн приєднатися до західних санкцій.

ОСНОВНА ЧАСТИНА

Події в АР Крим, починаючи з 20 лютого, як дати початку «звільнення Криму», потім захоплення ВР Криму, рішення Ради Федерації РФ від 1 березня про дозвіл на застосування ЗС РФ на території України, проведення 16 березня псевдо референдуму про статус Криму показують, що це був завершальний етап зусиль РФ по окупації Криму, які тривали всі роки незалежності України і мають такі видимі етапи, як «мешковщина» в 1993 р., «Тузла» в 2003 р., російсько-грузинська війна 2008 року та «харківські домовленості» 2010 р.

УРОКИ АНЕКСІЇ:

Якщо влада України серйозно ставиться до наміру повернення Криму під свою юрисдикцію, варто спочатку засвоїти отримані уроки анексії, які зводяться до наступного:

1. Крим географічно та економічно є островом як для Росії, так і для України, при чому від Росії – майже повністю відокремлений, а від України залежить тільки в ключовій транспортній інфраструктурі (залізниця), постачанні електроенергії, продовольства, та води для с/г потреб. Тим не менш, серед ключових економічних факторів, які вплинули на громадську думку жителів півострову, можна відзначити наступні: значно вищі пенсії для військових пенсіонерів, обіцянки суттєвих інвестицій в економіку півострова та подолання корупції (останні скоріш за все виявилися блефом), що вказує на те, що політика України на півострові тривалий час не відповідала сподіванням його мешканців. Певним підтвердженням серйозності намірів РФ стали інвестиції в окремі проекти в АР Крим, зокрема в сфері нерухомості незадовго до анексії.
2. Військова присутність ЧФ РФ зіграла вирішальну роль як в правовому аспекті, так і з логістичної точки зору для успішності дій російських військових при силовому захопленні півострова. Крім того, помітну роль для успіху анексії зіграли незаконні напіввійськові формування в АР Крим (козацькі), які створювали постійний силовий тиск на проукраїнських активістів, а 20 лютого були миттєво реформовані у збройні загони «самооборони» для прикриття силових дій російських військових.
3. Ідеологічна складова виявилась найбільш розгалуженою та довготривалою за часом реалізації, але саме вона відіграла ключову роль для забезпечення дружнього сприйняття місцевими жителями російських військових в ході окупації АР Крим. Напередодні анексії до 35% жителів Криму мали сепаратистські настрої – стабільно найвищий рівень на всій території України.

- З часів набуття незалежності України РФ невпинно створювала та підтримувала на самому високому рівні проросійські політичні партії, рухи та об'єднання задля залякування проукраїнських активістів, створення постійного публічного тиску на уряд з метою перешкоджати реалізації програм у сфері національної безпеки (зокрема, протидія навчанням «SeaBreeze» шляхом гучних протестних акцій) та участі у виборах органів місцевого самоврядування. Важливим елементом стало пряме іноземне фінансування таких структур.
  - Мовне питання варто виділити як важливий пропагандистський фактор : воно просте для розуміння населенням, провокативне по суті в реальних умовах АР Крим, за його допомогою легко маніпулювати громадських думкою.
  - Важливим елементом стратегії анексії стали зусилля росіян по формуванню вигідного їм самоусвідомлення кримчан як окремого етносу, спорідненого російському і чужорідного українському шляхом викривлення історії Криму, створення перешкод для викладання української мови, історії України, шляхом забезпеченню російської монополії на ЗМІ, акценту на захист прав людини через спеціально створені структури «Русского мира» В.Ніконова.
  - Анексії сприяла особливість ментальності населення півострова, яка віддає перевагу меркантильним міркуванням над патріотичними, і саме ця особливість поглиблювалася та експлуатувалася «сепаратистами» в своїх агітаційних зусиллях напередодні та під час анексії, що дозволило мінімізувати рух опору.
4. Політична складова передбачала підтримку сепаратизму на самому високому політичному рівні РФ із залученням відомих політиків – депутатів Держдуми, мера Москви. В заключній фазі потужним політичним фактором на підтримку анексії став міф про начебто не легітимність та фашистський характер тимчасової влади України, який створив у мешканців ілюзію законності анексії Криму з боку РФ.
5. Важливим чинником, який сприяв анексії Криму, стала політична зрада вищого політичного керівництва України та АР Крим, яка

активно сприяла «здачі» Криму росіянам щонайменше з літа 2013 року. РФ вдалося не тільки привести до влади в Україні в 2010 році проросійську політичну силу на чолі з В.Януковичем, але і розставити на керівних посадах секторів оборони та безпеки України своїх офіцерів, які цілком на легальних підставах ними керували та реалізовували політику Кремля : вивели з ладу та привели в небоєздатність оперативні сили та засоби СБУ, ЗСУ, МВС, забезпечили відсутність спротиву підрозділів цих відомств в АР Крим під час анексії, що дозволило реалізувати окупацію без збройного опору та додало «легітимності» цьому незаконному акту. Крим виявився найтвердішим бастионом старої еліти, який очолювався протягом періоду незалежності переважно представниками ПР та КПУ, посилений фактором присутності на півострові ЧФ РФ та його наземних підрозділів, на фоні стабільних проросійських настроїв, які місцева українська еліта підживлювала всупереч національним інтересам країни.

6. Варто відзначити потужний моральний фактор, який виник в результаті анексії Криму в РФ та в Україні та почав впливати на моральний дух населення та політичну стабільність. В Росії анексія Криму викликала ейфорію і суттєве зростання довіри до вищого політичного керівництва. Водночас, в українському суспільстві факт анексії та обставини цієї події викликали потужну хвилю недовіри вже до керівників нової влади, яка і надалі буде підривати легітимність влади та віру в її відданість національним інтересам в довготривалій перспективі, буде отруювати відносини влади та суспільства у разі не проведення прозорого та повного розслідування та покарання винних, оскільки в суспільстві існує впевненість, що українська влада мала всі засоби для збройного відстоювання своєї території і «здала» АР Крим виключно через державну зраду. Анексія Криму без спроб збройного опору підірвала моральний дух української нації, поселила в душах зневіру до всього політичного класу країни.
7. Анексія Криму не завершила територіальні зазіхання Росії щодо України, а тільки їх розпочала. Острівний характер економіки Криму спонукає РФ до подальших територіальних претензій для

його з`єднання суходільним коридором із РФ, зокрема це стосується Донбасу, Одеської та Херсонської областей. Значна кількість загонів «самооборони» Криму веде бойові дії проти українських силовиків на Донбасі. З іншого боку, жителі Донбасу зберігають потужні економічні зв'язки із Кримом: багато з них мають в Криму друге житло в курортній зоні. Значна кількість біженців з Донбасу тимчасово виїхали із місць проведення АТО саме до Криму, де продовжують перебувати під впливом російської пропаганди і після повернення будуть становити для нас певну загрозу як носії анти-української ідеології.

8. Правовий аспект виявився найбільш слабким місцем російської стратегії, однак керівництво РФ намагається його компенсувати нахабністю, зухвалою брехнею та ставкою на свою військову силу. В ході анексії Криму керівництво РФ чітко дало зрозуміти, що діє і планує діяти надалі поза межами міжнародного права, про що засвідчило зухвале підписання 18 березня у Георгіївській залі Договору про прийняття Республіки Крим до складу Росії, ратифікованого 21 березня Радою Федерації Росії, що закріпило анексію цих регіонів, та реакція Кремля на прийняття резолюції ГА ООН про підтримку територіальної цілісності України від 27 березня 2014. Зважившись на «націоналізацію» в Криму державного та приватного майна українських власників Росія де-факто навіть вийшла за межі власного правового поля.
9. Методика анексії включає в себе набір наступних дій: створення незаконних військових формувань, здійснення насильницького державного перевороту, встановлення режиму терору, тортури та вбивства політичних опонентів, фальсифікація результатів «референдуму», створення пропагандистської машини для промивання мізків та формування образу ворога, розбудова авторитарного режиму. До цього додався масовий з 2004 року підкуп українських урядовців, підривні дії по зниженню ефективності управління секторами безпеки та оборони.

Варто додати, що окупація Криму створила не тільки негативні наслідки, але й низку позитивних моментів у внутрішньополітичному житті Украї-

ни, які варто розумно використати для реалізації стратегії повернення, а саме:

- В Україні нарешті позбавилися ілюзій щодо «договороспроможності» Росії, яка насправді вважає тільки силу і готова порушити будь-яку угоду або міжнародні зобов'язання, якщо це вигідно для реалізації її імперських амбіцій. Зараз вже зрозуміло, що жодні міжнародні договори не здатні замінити славної потужної армії та євроатлантичної системи колективної безпеки. В Україні з'явилася нагода побачити щирість «визнання та любові» з боку російських діячів культури – достатньо прочитати список тих, хто підтримує В.Путіна в справі окупації Криму та інтервенції на Донбасі.
- Одночасно, Україна втратила більш ніж мільйон виборців, які послідовно голосували за проросійські політичні сили і не бажали приєднуватися до розбудови українського проекту. З іншого боку, країна отримала національну ідею, в основі якої лежить тема свободи, відмінності від «братнього народу», зрада та несправедлива якою агресія стала імпульсом для внутрішньої мобілізації та національного згуртування навколо мети захисту своєї незалежності від конкретної зовнішньої загрози з боку сусідньої держави, щонайменше на середньострокову перспективу.
- Тема повернення Криму має шанс мобілізувати українців в перманентній конкурентній боротьбі з Росією, до якої входить зростання рівня життя, створення ефективного державного апарату, розбудова економіки рівних можливостей, поява соціальних ліфтів, відродження Збройних Сил, гуманітарної сфери. За таких умов навіть сам факт повернення Криму до складу України займатиме другорядне місце.

ОСНОВНІ ПІДХОДИ СТРАТЕГІЇ ПОВЕРНЕННЯ КРИМУ.

При формуванні реалістичної стратегії повернення Криму доцільно виходити із наступних міркувань.

- Крим не швидко буде розчарований у нових реаліях перебування в складі Росії, щонайменше в найближчій перспективі, під час якої Кремль намагатиметься зробити із Криму привабливу картинку, що призведе до втягування російського бюджету у надмірні витрати.
- Варто очікувати, що й надалі буде активно продовжуватись ідеологічна обробка населення півострову, спрямована на зміцнення впевненості його мешканців у правильності зробленого ними вибору під час псевдореферендуму.
- Нарешті, в короткій перспективі, для більшості мешканців Криму важливим буде сам факт їх перебування у складі Росії, оскільки ці сентименти підігрівалися більше 20 останніх років і, з якими пов'язувалися певні надії.
- Відсутність правової процедури виходу Криму із складу Росії також можна віднести до фактору, хоча сумнівного, оскільки Росія останній часом продемонструвала дуже вільне ставлення до правових норм взагалі, включаючи власні.

Офіційному Києву вже зараз, до завершення АТО в Донецьку, варто закласти організаційні основи стратегії, яка має виходити із того, що «ключі» від Криму лежать у Кремлі, а не в Симферополі. Відтак стратегія повернення АР Крим має стати частиною концепції побудови двосторонніх відносин України з Росією в нових умовах. Частина заходів має бути спрямована впливати на керівництво РФ, частина – впливати на внутрішньополітичну та соціальну ситуацію в АР Крим.

1. Основою стратегії повернення має стати розумний та гнучкий баланс заходів економічного тиску на Росію та АР Крим з боку України та з боку її західних союзників. Цьому сприяє курс Росії на порушення прав приватної власності на майно та бізнес, швидка криміналізація півострова, політика «зміну складу населення», перетворення його на сіру гральну зону. Завдання української влади – створити інституційні канали накопичення та конструктивного виходу енергії невдоволення, яка супроводжуватиме постійне нарощування в АР Крим та РФ економічних негараздів, але в такий спосіб, щоб цей процес не призводив до розриву або послаблення зв'язку мешканців Криму із Україною. Важливо здійснювати заходи

економічного тиску у визначених сферах в такий спосіб, щоб це не призводило до конфлікту держави України із міжнародними правозахисними організаціями. Утримання АРК як апріорі недостатньо економічно розвиненого та дотаційного регіону разом із західними економічними санкціями спроможне виснажити бюджетні ресурси РФ, що має створити сприятливі умови для повернення Криму під юрисдикцію України. Відтак, найбільш перспективним напрямком докладання зусиль з боку Києва вбачається стратегія «економічного виснаження» РФ та АР Крим як щодо підтримування власне Криму, так і щодо скорочення основних доходів до бюджету країни через санкції дружніх нам країн Заходу та зниження рівня життя російського населення як ціни за анексію.

2. Пряме застосування Україною збройної сили з метою повернення Криму є малоперспективним шляхом, оскільки ЗС РФ мають значну перевагу, а спроба змінити військовий баланс на свою користь невиправдано виснажить вразливу економіку нашої країни. Водночас, без створення надійних та ефективних сил стратегічного стримування агресора, будь-яка стратегія повернення АР Крим приречена на провал. При цьому, враховуючи психологію нинішнього керівництва РФ, з одного боку, та наших західних «друзів», з іншого, Україна має постійно демонструвати готовність вдаватися до збройного опору агресії.
3. Зовнішньополітичний аспект зусиль України має бути зорієнтований на наступні цілі по категоріям країн:
  - а) західні країни: дипломатія України має забезпечити достатній політичний тиск на західні компанії, які співпрацюють не тільки із бізнес-партнерами в Криму, але і з традиційними бізнес-партнерами РФ, які, наразі, ведуть бізнес в Криму як напряму, так і через афілійовані власні структури; допомога Заходу має стати ключовою для посилення обороноздатності України;
  - б) російські компанії: дипломатія України має забезпечити введення та тривале підтримання в дії санкцій проти російських компаній з боку їх західних партнерів на політичному рівні. Якщо ці компанії ведуть бізнес в Криму напряму або через свої афілійовані компанії, варто підкреслити, що без введення проти

РФ власних економічних санкцій немає підстав розраховувати на тривалу солідарну підтримку з боку наших союзників;

в) треті країни, такі як Туреччина, Китай, країни СНД (Білорусь, Узбекистан), які мають бізнес або нерухомість в Криму: українська дипломатія має забезпечити формування їх позиції в плані повернення Криму під юрисдикцію України шляхом припинення ділової активності в Криму на період окупації (блокада економічного співробітництва), в тому числі шляхом унеможливлення нормального економічного співробітництва із російськими контрагентами, які ведуть бізнес в Криму, шляхом створення політичного тиску на уряди та компанії як на власній території України, так і в світі через міжнародні організації системи ООН.

ВІЙСЬКОВИЙ ВИМІР

Військова операція проти РФ шляхом введення військ в АРК навряд чи може розглядатися як реалістичний сценарій повернення Криму під юрисдикцію України. Навпаки, є усі підстави вважати, що РФ перетворить АРК на потужну військову базу саме на випадок такого сценарію. Однак це не означає, що ЗС України не відіграватимуть важливу роль в стратегії повернення Криму.

1. Повернення АРК до складу України розпочнеться саме із введення наших військ на територію півострова, і ЗС України мають готуватися до виконання цього завдання. Хочеться сподіватися, що це буде відбуватися у формі попередньої політичної домовленості із керівництвом РФ.
2. Анексія АРК тільки розпочала збройну агресію РФ проти України, приховану сепаратизмом. Відтак, бойові дії в ході АТО на Донбасі мають безпосередній вплив на стратегію повернення Криму. Політична поразка РФ в Україні має потенціал суттєво змінити військово-політичну ситуацію та створити сприятливі умови задля повернення Криму, хоча сама по собі цього не гарантує. З іншого боку, військова поразка ЗСУ на Донбасі та перенесення бойових

дій на інші регіони України зробить стратегію повернення Криму нереальною.

3. Україна має швидко створити та постійно розбудовувати надійні сили стратегічного стримування проти ЗС РФ на тактичну глибину до 500 км. (максимально). Такими силами слід вважати тактичні ракети із звичайними боеголовками, а також високоточну зброю, яка за своєю дією наближується до Зброї масового знищення, але не підпадає під обмежуючі міжнародні договори.
4. Ефективним, але ризикованим напрямком дій України проти РФ (такі дії спроможні змінити не тільки ядерний баланс у світі, але й призвести до швидких катастрофічних наслідків для економіки РФ, але одночасно можуть підштовхнути Росію до військової агресії проти України) є такий:
  - а) Україна продовжує контролювати експорт принаймні половини обсягів російського природного газу до ЄС, припинення (навіть тимчасове, що стає можливим при оголошенні стану війни навіть у вигляді погрози) може призвести до руйнівних наслідків для бюджету РФ;
  - б) Україна (ПО «Південмаш») продовжує підтримувати у боєготовому стані основний компонент стратегічних ядерних ракет РФ (SS 18 Satan). Припинення їх обслуговування або навіть погроза вчинити ці дії з боку України призведе до суттєвого зниження ядерного стратегічного потенціалу РФ. Вказані дії залишаються для України важливим важелем впливу на Росію, при цьому сили стратегічного стримування України будуть відігравати ключову роль для його ефективного використання.

СТРАТЕГІЯ ВІЙСЬКОВОГО СТРИМУВАННЯ

Крим – це велика територія, яка усіма господарськими зв'язками пов'язана із Україною, без яких рентабельно існувати не в стані. Росії потрібно докласти гігантських зусиль для того, щоб повністю переорієнтувати усі ресурсні потоки – воду, енергію, вантажі, пасажирів – з України на Росію.

Це буде коштувати Росії та її громадянам дорого і мета стратегії – зробити цей рахунок якомога більшим.

Раніше більш половини бюджету АР Крим (приблизно 64% за результатами 2013 року) наповнювалося за рахунок бюджету України, власні доходи Криму склали менше половини. Станом на жовтень 2014 року за непідтвердженими даними (керівництво Криму та РФ приховують реальну статистику) бюджет Криму дотується із федерального бюджету РФ на 95%. На 2015 рік Уряд РФ планує обмежити рівень дотацій півострова 75%, однак попередній аналіз вказує на те, що збільшення власних надходжень Криму наступного року в 4 рази є нереалістичним і що бюджетна ситуація навпаки тільки погіршиться через недавній вихід на материк до 10 000 місцевих підприємств, включаючи найбільших платників податків.

Заради Криму російський уряд готовий жертвувати іншими стратегічними інвестиційними проектами. Зокрема, регіон отримає гроші, обіцяні на спорудження мосту через річку Лена та порту Тамань в сумі 112 млрд. руб. (71 млрд., передбачений на порт Тамань, і 41 млрд. — на міст). Тільки на будівництво та реконструкцію інфраструктури в Криму (дороги, енергозабезпечення, ЖКГ, міст через Керченську протоку) до 2020 р. планується виділити 500-900 млрд. руб. Російський уряд не зупиняє відмова приватних російських та іноземних (КНР) інвесторів брати участь у проекті будівництва Керченського мосту вартістю 8 млрд. дол, уряд планує профінансувати його самотужки та доручив його реалізацію «Росавтодору». Уряд РФ також має намір реалізувати в Криму програму «Жильє для російської сім'ї», яка передбачає будівництво житла економ класу по ціні 30 тис. руб. за 1м³ або на 20% нижче середніх ринкових цін в конкретному регіоні. На неї передбачається виділити 100 млрд. руб, з яких 54 млрд. руб. - ЕБ, а також кошти з ринку, залучених за рахунок випуску інфраструктурних облігацій. На модернізацію інфраструктури в сфері середньої освіти виділено 42 млн. руб. Через економічні санкції країн Заходу реалізація останнього проекту виглядає наразі нереалістичною.

Наразі, складно підрахувати скільки буде коштувати для Росії перетворення Криму у потужну військову базу, реанімацію низки колишніх

військових баз, підприємств ВПК СРСР на його території, облаштування контингенту ЗС РФ, яке вже зросло з 12,5 тисяч до 22 тисяч і має ще зрости до 32 тисяч, але зрозуміло, що це будуть значні та обтяжливі бюджетні витрати.

Загрози. Найпростіший засіб вирішити проблему економічного підтримання Криму як дотаційного на 90% та географічно ізольованого від РФ регіону – це створення військовою силою «коридору» сполучення РФ та АРК через Донецьку, Херсонську, або Одеську, Миколаївську (з Придністров'ям) області. Друга небезпека – з анексією Криму та початком бойових дій на Донбасі під прикриттям сепаратизму Росія ще не вирішила свого головного завдання в Україні, а саме – встановлення в Києві залежного та слабого політичного режиму.

Дії росіян. З початку анексії АРК дії російської сторони не виключають реальності визначених загроз: одночасний початок військових дій проти ЗСУ на Донбасі, спроба (невдала) дестабілізувати ситуацію в Одесі 2 травня та пізніше атаки та Маріуполь свідчать, що загроза створення «коридору» РФ-АРК існує і є реальною. Крім того, росіяни почали перетворювати Крим у потужну військову базу для контролю над регіоном Чорного моря та як інструмент впливу на Україну, планують нарощувати кількість військового контингенту до 30 тис. При цьому загони «самооборони» Криму проходять бойову обкатку в умовах Донбасу, що дозволить їх швидко перетворити у боездатні підрозділи, якщо вони не будуть знищені ЗСУ.

Наша стратегія.

1. Продовжувати АТО за будь-яких сприятливих умов, швидке її трансформування у військову операцію, оскільки до завершення збройного протистояння на Донбасі реалізація стратегії повернення Криму неможлива. При цьому намагатися збільшувати кількість боездатних частин, не збільшуючи загальної чисельності ЗСУ. Важливим моментом тут є демонстрація населенню та союзникам за кордоном готовності України збройно боронити свою країну та налаштованість на перемогу, подолання деморалізації населення та армії після «здачі» Криму без збройного супротиву.

2. Росії дуже вигідно проводити агресію в рамках «мирного часу». Наша стратегія має забрати у супротивника цю перевагу. Введення військового стану на Донбасі при умові оголошення України в стані війни із РФ по факту агресії в Криму та на Донбасі дозволить проводити замість АТО повноцінну військову операцію, а також нівелювати правовий нонсенс нинішньої ситуації. Супротивником ЗСУ формально стають ЗС РФ замість виключно місцевих сепаратистів. Однак цей крок несе із собою певні ризики, в першу чергу відкриває можливості для ЗС РФ до наступальних операцій на території України. Відтак, без надійної підтримки з боку США на випадок прямої агресії такий крок є недоцільним.
3. Реформування ЗСУ за підтримки з боку США, Великобританії та інших; розширення інституту іноземних радників в секторі безпеки та оборони, люстрація керівного складу, навчання у військових навчальних закладах країн-членів НАТО кадрового резерву, посилення контррозвідувального захисту, просування на керівні посади професіоналів.
4. Створення засобів стратегічного стримування на базі вітчизняного ОПК.
5. Підготовка ЗСУ для «заходу» в Крим у сприятливий час.

Загрози. Незаконні військові формування з числа кримчан були створені росіянами у формі загонів «самооборони», які брали участь у силових акціях проти українських силовиків під час анексії АРК і продовжують використовуватися на Донбасі. В такий спосіб вибудовується кровна ворожнеча між цією категорією кримчан та Україною на випадок посилення настроїв щодо повернення Криму до України, оскільки серед кримчан, які залишились в АР Крим, існує відчуття зради по відношенню до України, певного сорому, яке має бути заміщене ненавистю до України.

Дії росіян. Наявна інформація свідчить про те, що керівництво РФ планує розбудовувати Крим не як курорт, а виключно як військову базу. Наразі вирішується питання про інституціоналізацію загонів «самооборони» Криму. Варто очікувати, що РФ, скориставшись значним людським

потенціалом в Криму внаслідок анексії півострова, буде і надалі проводити політику посилення ненависті силовиків до України, використовуючи військову агресію РФ на материковій Україні.

Наша стратегія. Україна має проводити політику посилення відчуття сорому за зраду нашої країні з боку кримчан з числа колишніх силовиків та членів самооборони, зокрема:

- по лінії недержавних організацій з числа кримчан та кримчаків варто створити окремі добровольчі підрозділи самооборони або нацгвардії для використання в рамках АТО на Донеччині із символічними назвами типу «Таврида-Днепр» (за аналогією «Нормандія-Неман»), «Ай-Петрі», «Салгір» тощо. Важливо не створювати враження, що ці загони є примусовими з боку української влади. Мета заходу – спрямувати патріотизм кримчан, що залишилися в АР Крим, на здійснення переходу вже зараз на нашій бік для участі в АТО на Донбасі як першого етапу до звільнення Криму.

СТРАТЕГІЯ «ЕКОНОМІЧНОГО ВИСНАЖЕННЯ»

Цей напрямок слід вважати ключовим в стратегії повернення, враховуючи наявні у Україні ресурси, важелі впливу на агресора та позицію наших західних друзів. Для зручності планування та реалізації вбачається доцільним розділити напрямки роботи на три групи - заходи стосовно економіки Криму, стосовно економіки Росії та міжнародно-правові заходи.

Загрози. Географічно Крим пов'язаний із материковою Україною через залізницю та автомобільні дороги. Спроможність кримських 7 торговельних та рибальських портів (включаючи 2 паромні переправи) за відсутності керченського мосту та в умовах міжнародного ембарго на авіасполучення із Сімферополем, не дозволяє приймати достатню для забезпечення потреб Криму кількість вантажів та пасажирів. Слабким місцем економіки Криму залишається залежність від водопостачання для потреб АПК півночі та центрального Криму, постачання електроенергії

із Запорізької АЕС та залежність від потоку українських курортників для нормального функціонування туристичної галузі, яка охоплює 20-30% населення АР Крим в сезон.

Дії росіян. Судячи з заяв, керівництво РФ розуміє складність економічного підтримування АРК з території Росії без суходільного сполучення, відтак логічними діями для вирішення проблеми слід вважати наступні, при чому їх характер яких прямо вказує на те, що Росія намагається приготуватися до стратегії виснаження з нашого боку та до відповідних витрат:

- спорудження залізнично-автомобільного мосту (або тунелю) через керченську протоку як ключовий проект;
- розширення пропускної спроможності паромних переправ Новоросійськ-Керч, Феодосія;
- розширення пропускної спроможності торгівельних портів Криму для перевалки паливо-мастильних матеріалів, продовольства та збільшення обсягів пасажиропотоку курортників;
- значне збільшення кількості авіарейсів до Сімферополя із Росії;
- спроба забезпечити стабільне транспортне сполучення територією України через РЖД та новостворену «Кримську залізницю» попри фактичний стан війни із нашою країною;
- спроба (невдала) забезпечити АР Крим продовольством виключно російського виробництва;
- заборона функціонування в АР Крим українських банківських установ;
- примусова підтримка туристичної галузі Криму за рахунок російських силовиків.

Наші дії. Стратегія має охоплювати наступні напрямки:

- витребування компенсації від РФ внаслідок нанесення економічних збитків державі Україна за незаконне використання майна та ресурсів України, в тому числі підприємств ОПК (біля 30), під час окупації АР Крим через міжнародні суди в такий спосіб, щоб в суді не доводилося визнавати юрисдикції РФ над Кримом;
- введення власних торгівельних санкцій (припинення економічного співробітництва) по тим напрямкам, які максимально відповіда-

ють задуму щодо повернення АР Крим. Для цього слід переглянути всю систему торгівельно-економічного та інвестиційного співробітництва України та РФ, її наявних інституційних структур та вдатись до «пакетного» підходу щодо контрактів із РФ, враховуючи заліком збитки України в результаті анексії АР Крим, наприклад, ціна на російський газ має враховувати втрати України в АРК ДК «Чорноморнафтогаз» та іншого держмайна;

- з урахуванням нерозвинутої транспортної інфраструктури між АР Крим та РФ, окремо визначити напрями припинення або обмеження економічного співробітництва України із АРК: умови постачання води, електроенергії, продуктів харчування, усіх видів транспортного сполучення та ведення туризму;
- враховуючи міжнародну підтримку територіальної цілісності України, визначити заходи припинення нормального комерційного сполучення АР Крим із зовнішнім світом, що має зруйнувати бюджет півострова та призвести до необхідності надання значних субсидій з боку федерального бюджету РФ, а саме: використанні іноземними партнерами портів, аеропортів, авіа сполучення, об'єктів туризму. Ведення бізнесу та інвестиційної діяльності на півострові має призводити до введення санкцій проти таких іноземних фірм та компаній;
- задля координації дій урядових та неурядових структур України вбачається за доцільне створити «Раду міністрів АРК», органу виконавчої влади при уряді України, який має вести оперативну роботу з реалізації стратегії повернення Криму і стати тимчасовою адміністрацією Криму відразу після повернення півострова під юрисдикцію України до моменту формування нової системи влади. Фінансування цього органу доцільно організувати як з держбюджету, так і через недержавні структури та фонди, зі створенням відповідних механізмів стимулювання громадян України (які мають нерухомість та бізнес-інтереси в АРК) та залучення до роботи вказаного органу, у тому числі фінансово на донорській основі;
- Україна має переглянути свою енергетичну стратегію, яка наразі повністю залежить від постачання російських енергоносіїв. Причин дві: енергетична залежність України використовується РФ як важіль впливу на уряд, 56% доходів держбюджету РФ формується

саме за рахунок експорту енергоносіїв. Україна має починати втілювати стратегію диверсифікації імпорту енергоносіїв;

- анексуючи АРК, РФ виходила з того, що Україна не зважиться на перекриття транзиту газу до ЄС, оскільки наша країна таким кроком втратить підтримку з боку ключових країн-членів ЄС. Останні кроки ЄС вказують на те, що ЄС готується до варіанту суттєвого зменшення обсягів імпорту російського газу із стратегічних міркувань. Це створює потенційно нову ситуацію для нас, яка потребує осмислення;
- експорт нафти та вугілля (крім газу) залишається для РФ ключовими джерелами доходної частини бюджету. Зменшення цих надходжень неминуче призведе до серйозних економічних та соціальних проблем в РФ із урахуванням того, що існуючих резервів вистачить на 3-5 років;
- згідно існуючих домовленостей, Україна («Південмаш») обслуговує до 2018 року найбільш важливу частину сил стратегічного ядерного стримування РФ, виведення з боєготовності яких могло б суттєво змінило паритет РФ та США на користь останніх;
- дії України мають призвести до посилення податкового та економічного навантаження на бюджет АРК до такого рівня, при якому виконання соціальних програм АРК стане неможливим в тому обсязі, як вони виконувалися за часів перебування у складі України. Це неминуче призведе до зростання протестних настроїв серед населення.

ЮРИДИЧНІ ОСОБИ

До цієї категорії об'єктів стратегії автор відносить фірми та компанії, які занесені в державну систему ЄДРЮОФOP (Єдиний держреєстр), та виходить із визнання того, що економіка Криму зв'язана із материковою Україною дуже слабо, окрім наступних галузей:

- а) **транспортна інфраструктура:** залізниця (70% вантажів та пасажирів), автомобільна, авіаційна. Портове господарство не має для АРК ключового значення;

- б) **туризм:** українські курортники становлять ліву частку туристичного бізнесу АРК на Південному узбережжі (4 млн. з 5-6 млн.);
- в) **енергетика:** залежність тільки від постачань електроенергії з Запорізької АЕС, енергетичним вугіллям для ТЕЦ – з України, газом АРК забезпечений повністю за рахунок «Чорноморнафтогазу», бензином – за рахунок експорту з РФ;
- г) **вода:** питною водою АРК себе забезпечує повністю. Північно-кримський канал задовольняє до 80% потреб води для с/г призначення – вирощування рису, кормів для худоби, овочівництва та вирощування фруктів.
- д) **продукти харчування:** ринок АРК забезпечений продукцією українських виробників на 80% з тенденцією до зростання в умовах, коли доля виробників самого Криму зменшується, а дві спроби РФ заборонити експорт українських харчів (в травні та серпні) успіху не мали, однак очікується ще одна спроба в січні 2015 р.

Підприємства транспортної інфраструктури: всі ці підприємства на момент анексії перебували у державній формі власності України, та стали об'єктом «націоналізації» нової влади АРК.

Дії росіян: проведена спірна «націоналізація» державних підприємств в галузі, де приватна доля мізерна, що створює передумови для судових позовів з боку України.

Наші дії. В основі стратегії на цьому напрямку має лежати реалізація наступних принципів:

- **постановка під сумнів права власності:** збитки від націоналізації державних активів України мають бути компенсовані через міжнародний арбітраж. Зважаючи на те, що процес буде складним та затягнутим у часі, це створює ситуацію, що дозволяє реалізувати наступний принцип: уся незаконно захоплена власність держави Україна (рухомий склад залізниці, літаки) має бути конфіскована при перетинанні кордонів України;

- **постановка під сумнів права власності на приватні активи:** гелікоптери, плавзасоби (катери та інше) через міжнародні суди з метою реалізації принципу - незаконна власність, яку не можна відсудити, не повинна використовуватися поза межами АРК;
- **запровадити правові та політичні заходи на міжнародній арені,** які б унеможливили використання та підтримання в робочому стані транспортної інфраструктури АРК з огляду на незаконність анексії Криму як з боку юридичних осіб РФ, так і третіх країн, що призведе до занепаду та руйнації усїєї інфраструктури.
- **Припинити пряме ж\д сполучення РФ та РБ з окупованим Кримом** з міркувань національної безпеки, введення обов`язкової пересадки в Україні на потяги українського сполучення (реалізація намірів «Укрзалізниці» від 19 квітня).

Щодо залізничного сполучення, воно має зберігатися із АРК з боку України, при цьому «Укрзалізниця» не повинна переходити на обслуговування клієнтів тільки до кордону із АРК, а має брати оплату за увесь тариф до кінцевого пункту. Водночас,

- **додаткові тарифи,** які вводить влада АРК на провіз вантажів та пасажирів для обслуговування потреб кримського відрізу Придніпровської залізниці має створювати негативний ефект для клієнтів залізниці;
- **рухомий склад** Придніпровської залізниці, який наразі використовується незаконно владою АРК, має бути повернутий у власність української держави, або, якщо це неможливо, його використання має бути обмежене територією півострову.

Щодо авіаційної інфраструктури, яка є власністю держави Україна, мають початися зусилля щодо компенсацій її незаконного використання через міжнародні суди. При цьому варто одночасно ініціювати судові позови щодо незаконної конфіскації приватного рухомого майна, як то гелікоптерів та літаків малої авіації.

Щодо портового господарства, яке на момент анексії також перебувало у власності держави Україна, варто чинити дії аналогічні до авіаційної.

Щодо автошляхового господарства, стратегія має полягати у тому, щоб унеможливити її нормальне використання для забезпечення надійного транспортного сполучення з РФ до АРК (напрямою потребує окремого опрацювання).

РЕКРЕАЦІЙНІ ЗАКЛАДИ

Загрози: майже 200 санаторії та домів відпочинку державної власності різних ОЦВВ України - від Президентської дачі і до будинків відпочинку МОЗ України (для самих бідних) наразі конфісковано.

Дії росіян: ці об'єкти становлять основу курортного бізнесу АРК і саме ці заклади стали об'єктами зусилля підтримки з боку РФ шляхом направлення туди на відпочинок держслужбовців РФ. Слабкими місцями цієї зусиль є наступні моменти, які варто використати:

- задекларована керівництвом РФ мета розбудувати Крим як всеросійський курорт насправді суперечить зусиллям РФ перетворити Крим на потужну військову базу для посилення свого військового впливу на регіон Чорного моря, оскільки вже витрачені 50 млрд. дол. на розбудову курортів в Сочі та Адигеї;
- пільгові привілеї створюють дискримінаційне середовище для інших регіонів Росії і породжують невдоволення, відтак запропоновані заходи будуть тимчасовими.

Наші дії. Тут варто мати на увазі, що курортний бізнес є основним для мешканців Криму, відтак, наші заходи мають бути збалансованими, щоб не втратити позитивний зв'язок із населенням півострову та не породити значну хвилю безробіття та напливу економічних біженців в Україну. З цієї метою потрібно вести постійний моніторинг ефективності наших дій для внесення своєчасних корективів.

- Зусилля варто спрямувати проти тих російських тур.агенцій, як правило провідних із бізнесом в країнах Заходу, через які держуста-

нови РФ за путівками направляли своїх співробітників на оздоровлення в АРК.

- В судовому порядку оскаржити «націоналізацію» державних, профспілкових закладів: санаторіїв, дач, профілакторіїв, здравниць та інших з метою забезпечити примусову виплату компенсацій за їх незаконне використання.
- Рекреаційний малий та середній приватний бізнес АРК отримав найбільші збитки внаслідок анексії. Вбачається за доцільне розглядати кримський бізнес цього сегменту як цільову групу, заходи впливу на яку потребують окремого опрацювання, оскільки дії України не повинні призвести до втрати зв'язку із цією групою громадян.

ЕНЕРГЕТИЧНІ ПІДПРИЄМСТВА

Загрози. Крим має значну залежність від України в сфері електроенергії, яку купує по пільговим тарифам із Запорізької АЕС: 80% постачають Херсонські магістральні електричні мережі, 5% поставляє Мелітополь, на 15% Крим забезпечує себе сам. Власні ТЕС Криму видобувають тільки 300 МВт (Сімферопольська, Керченська, Сакська ТЕЦ, низка вітрових станцій). Криму не вистачає 800 МВт. Пікове споживання електроенергії в Криму становить близько 1,2 ГВт, звичайний рівень - 800 МВт, з яких близько 50 МВт припадає на “невід'єднувальні об'єкти”: соціальна інфраструктура і Чорноморський флот.

Дії росіян. Росіяни сподіваються на те, що відключення Криму від енергопостачання не вигідне Україні економічно. Стратегічними для економіки Криму є “Кримський Титан” і “Кримський содовий завод”. Не виключаючи можливості жорстких санкцій з нашого боку, Росія прагне створити в Криму особу економічну зону, де незалежна електрогенерація має стати пріоритетом протягом 3 років і на саме цей період для неї доцільно зберігати імпорт з України, бажано по пільговим цінам.

Росія розглядає три варіанти власного енергопостачання Криму, всі вони передбачають приблизні витрати в 90-100 млрд. руб. Спільно з інститутами «Енергомережпроект» і «Газпромпостач» детально опрацьовуються варіанти розвитку схеми енерго - і газопостачання півострова:

Перший - будівництво генерації загальною потужністю 1320 МВт трьома станціями, кожна по два блоки по 220 МВт, і прокладка газопроводу з боку Краснодарського краю по дну Чорного моря, який буде відгалуженням від «Південного потоку». Генерація буде повністю газовою. Такий спосіб потребує 1,5-1,7 млрд. м³ газу на рік додатково до поточного споживання півострова, а це близько 1,7 млрд. м³ на рік.

Газпром запропонував проект газогону до Краснодар-Севастополя на 10 млрд.м³ вартістю \$1 млрд. (5-6 млрд. руб) та довжиною 400 км або Анапа-Севастополь довжиною 100-300 км. Мета проекту - створити в Криму незалежну від України електро-генерацію на базі ТЕС потужністю 1200 МВт. Газопровід буде підводним, уздовж берега Чорного моря - за аналогією з газопроводом Джубга-Лазаревське-Сочі, який зробили для Олімпіади. Ініціатива Газпрому отримала негативне ставлення громадськості РФ, які запідозрили спробу пролобіювати коштовний корупційний проект.

В якості тимчасового рішення на випадок блокади пропонується використовувати пересувні дизельні блоки, оскільки в Криму відсутні енергоємкі виробництва. Недоліком такого варіанту є зависока ціна - в 10 разів вище поточної ціни (не менш 10 руб за кВт.ч).

Другий - це постачання півострова за допомогою ЛЕП з боку Таманського півострова без будівництва місцевої генерації (проект не враховує відсутність відповідних генеруючих потужностей в Росії). Тут можуть розглядатися як будівництво повітряної лінії через протоку, так і прокладання підводного кабелю. Вартість блоку, який стосується посилення зв'язків та будівництва ЛЕП і генерації в Тамані, оцінюється приблизно в 55 млрд. руб.. Плюс 55 млрд. руб. - будівництво ліній електропередачі та генерація в Таманській області і Краснодарському краї.

Інший варіант - компанія “Россети” має намір протягом півтора року прокласти кабель з РФ до Криму та побудувати дві газові електростанції в Краснодарському краї для енергозабезпечення на півострів.

Третій – проміжний, передбачає будівництво генерації в обсязі 500-600 МВт і часткове постачання по лініях електропередачі, спорудженим або повітряним, або підводним способом з території РФ.

Лунали заяви про можливість реанімувати проект атомної станції в Криму, але це проблемний варіант, починаючи від завезення ядерного палива і закінчуючи переробкою відпрацьованого. Місце для станції в Щолківе було вибране колись дуже невдало, відтак об’єкт реанімувати навряд чи вдасться.

Наші дії. Заяви росіян про те, що енергозабезпечення Криму можна здійснити зараз в обхід України, слід вважати маячною (оцінка директора розташованого в місті Нова Каховка підприємства “Херсонські магістральні електричні мережі” Дмитро Моцьо). Пропонується:

- започаткувати економічну блокаду Криму в частині експорту електроенергії, змусивши Росію швидко будувати коштовний об’їдний газопровід для ТЕС;
- альтернативний варіант – встановити для Криму монопольну високу ціну та використовувати цю ситуацію для «пакетних» домовленостей із РФ щодо ціни на газ тощо. Прем’єр Росії Дмитро Медведєв вже заявляв про необхідність домовлятися з Україною про енергозабезпечення Криму;
- оскаржити в суді права власності на енергетичний комплекс України в Криму з метою отримати компенсацію за його незаконне використання. Керівник «Росимущества» Ольга Дергунова на упередження заявила про відсутність планів брати в управління об’єкти цієї сфери в Криму, але Міненерго Росії й ВАТ «Россети» розглядають можливість передачі в оренду мережевому холдингу резервних джерел енергопостачання.

На початку червня монополіст на ринку поставок електроенергії в Криму – компанія “ДТЕК Крименерго”, яка належить Ахметову, почала приймати платежі в рублях, пройшла перереєстрацію та створила філію відповідно до вимог російського законодавства. Шляхи використання цієї ситуації потребують окремого вивчення.

ВОДОПОСТАЧАННЯ

Загальний обсяг використання води в АРК – 1.500-1.200 млрд.м3, інфраструктура має 23 водосховища, з яких 15 природного наповнення, 8 – наливні: Феодосійське (80,4% наповнення станом на червень), Тайганське (69,3%), Білогорське (51,1%), Сімферопольське та Міжгорне на (42%). З жовтня Крим почив відчувати дефіцит питної води, постачання якої в нормальні часи повністю задовольнялися завдяки 8 водосховищам з обсягом до 200 млн.м3. 25 квітня Україна припинила подачу води до Північнокримського Каналу (ПКК) при готовності відновити постачання за трьох умов підписання контракту з новим керівництвом Криму:

- повернення боргу 1.740 тис. гр., який накопичили Красноперекоське управління водного господарства в сумі 1200 тис. гр., Феодосійське підприємство «Вода Криму» - 21,5 тис. гр., його Феодосійське відділення – 470 тис. гр.;
- АРК має повернути в Україну техніку та механізми, що перебувають на рахунку в Центрі послуг в Каховці, Новій Каховці, Каховському та Бериславському районах, всього – 83 одиниці, старі машини 90-х років – бульдозери, трактори, причеми, автобуси, легкові авто. Влада АРК попередньо схвалила виконання вказаних умов;
- залишається домовитися за нову ціну на воду: Україна пропонує від 1 до 3 гр. за 1 м3 (проти 6 коп. до анексії), АРК – 20-50 коп. і просить створити двосторонню комісію для узгодження цього питання.

Україна спорудила тимчасову дамбу - підпірну стінку для утримування рівня води на потрібному горизонті каналів на території України та вста-

новила водо-обліковий прилад з метою продажу води в АРК, що підтверджує керівництво ПКК. Влада АРК станом на червень оцінила збитки від перекриття каналу у 250 млн. руб.

Загрози. АРК має 40.000 чеків для вирощування рису, доходи від продажу якого складають 1 млрд. гр. щорічно до бюджету. Із 1.300 млрд. м3 води, яка поступала по Північнокримському каналу, рисові чеки потребували 300 млн.м3. (з них 250 млн.м3 в Красноперекопському районі, де сконцентровано 67% виробництва рису). Наразі увесь цей район перебуває у зоні незрошувальних земель, врожай рису загинув, що призвело до відсутності зарплат та безробіття, браку податків до бюджету. Більшість підприємств закриваються, через 2 роки увесь АПК району може бути доведений до краху.

Рибництво: відсутність води в обсягах 20-22 млн. м3 – ставить під загрозу знищення ставкового рибництва в Красноперекопському районі, що може призвести до екологічної катастрофи. Розраховані на 1,5 млн. мальків 150 рибокомбінатів із площею 2,5 тис. га стоять пусті. Їм потрібно подати 18 млн. м3 води.

Промисловість півночі Криму: Кримський содовий завод та ПАО «Кримський титан», два містоутворюючі гіганти промисловості Криму, працевлаштовують 9 з 25 тисяч жителів м. Армянськ. Відсутність води ставить під сумнів можливість їх подальшої роботи. Для власних потреб «Кримський титан» споживає в теплий сезон 1.000 м3 води на годину із ПКК. Взимку вона береться із водосховищ «Титану», які також наповнюються із ПКК. Влітку через обмеження постачання води завод працював на 40% потужності і був на межі зупинки.

Дії росіян. Врожай рису загинув, наразі АРК переорієнтується на виробництво кукурудзи, пшениці та жита, однак без зволоження ґрунтів і ці перспективи мізерні. Влада АРК обіцяє фермерам компенсувати збитки та планує спорудження в 2015 році водосховища для с/г потреб, зокрема:

- шляхом спрямування річок Біюк-Карасу та Салгир до Феодосійського водосховища через ПКК по території Криму для потреб Судака та Феодосії;

- планується реконструкція водогону Феодосія-Судак, що дозволить скоротити втрати на 40%;
- планується спорудження водогону довжиною 190 км. для забезпечення Судака, Керчі та Феодосії.

Більше 1 млрд. 285 млн. руб буде спрямовано с фондів Мінприроди РФ в якості трансферу бюджету АПК на забезпечення водозабезпечення, через Мінбуд РФ - 875 млн рублів та 319 млн рублів для РК (Республіки Крим – нова назва) та Севастополю відповідно. Всього плануються виділити 2,5 млрд. рублів.

Наші дії:

- Відновити водопостачання для потреб АПК Криму по Північно-кримському каналу за монопольно високими «ринковими» цінами;
- Використати умови та ціну водопостачання «пакетно» в ході економічних переговорів із РФ по широкому спектру проблем, в першу чергу щодо ціни на газ;
- Опротестувати в суді «націоналізацію» державних підприємств АПК в Криму, зокрема у сфері виноробства національного виробничо-аграрного об'єднання «Масандра», заводу шампанський вин «Новий світ».

МОБІЛЬНИЙ ЗВ'ЯЗОК ТА ІНТЕРНЕТ

Загрози. Україна має усвідомити, що ринок мобільного зв'язку є елементом національної безпеки. Єдиною неросійською компанією на ринку України є «Лайф», яка належить ТОВ «Астеліт» (55% - Туреччина, 45% - СКМ (Ахметов, Україна), доля ринку – 19%.

Дії росіян: ринок мобільного зв'язку в Україні наразі контролюється двома російськими операторами (Київстар – на 49% належить «Альфа-груп», МТС – 100% «Мобильные телесистемы»), а відтак доступний для маніпулювання російськими спецслужбами та ФАПСИ. Ця ситуація зберігається і вже негативно позначилася як при анексії Криму, так і при проведенні АТО на Донбасі. Українські оператори витіснені з ринку АПК.

Наші дії:

- Критично важливим елементом стратегії повернення Криму має стати державна політика на зменшення або взагалі витіснення російських операторів мобільного зв'язку та інтернету з території материкової України, в тому числі в процесі створення мережі нового покоління 3G.
- Сам факт роботи російських компаній на ринку анексованого Криму дозволяє ставити питання щодо застосування до них санкцій як в Україні, так і в країнах Заходу.

УКРАЇНА – РФ

В основі стратегії мають лежати наступні міркування: зробити анексію Криму для російського бюджету економічно неприйнятною або занадто обтяжливою.

Загрози: Україна має критичну залежність від Росії в сфері імпорту газу, яку можна суттєво зменшити у разі реалізації політики диверсифікації та енергозбереження. Крім того, підприємства українського ОПК економічно пов'язані із ВПК РФ виробничою кооперацією.

Дії росіян: Україна залишається для Газпрому одним з найбільших клієнтів (після Німеччини), однак, ця компанія буде готова ризикнути частиною виручки від продажу нам газу в короткій перспективі та своєю репутацією перед ЄС заради доведення України до банкрутства.

9 ключових підприємств українського ОПК залишаються критично важливими для реалізації планів амбітної модернізації ЗС РФ на 2007-2015 рр. та підтримання ядерного стратегічного паритету із США. Україна влітку частково припинила співробітництво з РФ в сфері ВТС з огляду на АТО, однак для нас важливим залишається можливість зберегти свої високотехнологічні підприємства.

Наші дії. Доцільно відразу визнати, що стратегія економічного виснаження буде вимагати від нас економічних жертв заради досягнення політичних цілей та духовного єднання нації, потужні позитивні наслідки

яких будуть відтерміновані за часом. В цьому контексті варто відразу виділити фактори на такі, на які Україна може впливати, і такі, на які України впливати не може.

1. Може впливати:

- а) **економічні санкції Заходу:** в першу чергу, введення в дію третього та наступних пакетів санкцій проти окремих галузей економіки РФ має стати частиною політики України. Однак без приєднання самої України до цих санкцій складно розраховувати на їх успіх. Пакет «українських санкцій» має бути погоджений як на рівні уряду, так і на рівні приватного бізнесу України, якщо уряд вирішить стати осторонь;
- б) **економічні санкції проти юридичних осіб РФ,** які ведуть бізнес в АРК як напряму, так і через афілійовані структури з метою уникнути можливих санкцій Заходу. Доступними для санкцій фірмами та компаніями тут можуть стати тільки ті, що ведуть свій бізнес за межами РФ/АРК із використанням західної фінансової системи та в західному правовому полі. Важливим елементом організації роботи на цьому напрямку є можливість оперативно моніторити бізнес-поле в АРК;
- в) **досягнення реальної енергетичної незалежності** шляхом проведення диверсифікації постачання. Напрямок підлягає окремій проробці в сферах постачання газу, нафти та нафтопродуктів, ТВЕЛів для АЕС;
- г) **досягнення реальної незалежності в сфері ОПК:** переорієнтація на внутрішні потреби та припинення співробітництва з РФ у критичних для оборони України сферах;
- д) **відновлення національного контролю над ринками мобільного зв'язку та інтернету** – поетапна ліквідації монополії російських операторів на українському ринку;
- е) **створення національного державного закритого зв'язку.** Україна наразі не має надійного урядового та військового зв'язку, тема потребує окремого опрацювання.

В основі стратегії України на рівні малого та середнього бізнес-середовища, окремих громадян РФ, які ведуть бізнес в Криму або мають там

нерухомість в курортній зоні, має бути реалізація заходів, спрямованих на блокування такого бізнесу в умовах окупації: дискредитації цих осіб та бізнесу в інформаційному полі України та введення санкцій проти них як з боку України, так і з боку країн Заходу при наявності можливостей для цього. Тема потребує окремого опрацювання.

2. Не може впливати, але може використовувати наслідки:

- а) зростання невдоволення з боку жителів та бізнесу федеральних округів РФ щодо факту анексії АРК з огляду на виникнення економічних проблем, додаткових податків або зборів на підтримку цієї авантюри з боку уряду РФ. Вже введено додатковий податок 1% на підтримку АРК, що викликало хвилю невдоволення;
- б) зростаюче негативне ставлення до політики Кремля з боку представників творчої інтелігенції, науковців, політиків (опозиційних та колишніх союзників В.Путіна). Варто заохочувати такі прояви протестних настроїв за окремою програмою;
- в) в перспективі Україна може долучитися до внутрішніх зусиль окремих регіонів, направлених на розкол Росії шляхом посилення сепаратизму, в першу чергу в Дагестані, Татарстані та на Кубані. Напрямок потребує додаткового вивчення.

ГУМАНІТАРНИЙ ВИМІР

Підтримка лояльних до України громадян.

Загрози. В АРК Україна, навіть за найкращих умов, може розраховувати на підтримку тільки окремих категорій громадян (фокус-груп), при чому ця підтримка в умовах інтенсивної російської пропаганди не є величиною постійною. Водночас, повернення Криму можливе лише за умови ясної та чіткої демонстрації лояльності до України значної частини населення. У іншому випадку повернення Криму сприйматиметься деякими як акт окупації.

Дії росіян. Керівництво РФ розуміє загрозу і буде продовжувати свою пропаганду з акцентом на наступні виграшні напрямки: ефективна бо-

ротьба із корупцією, наведення порядку в сфері нерухомості (особливо в курортній зоні), підвищення стандартів життя для військових, бюджетників та пенсіонерів (особливо військових). Однак, її слабкою стороною будуть політика щодо кримських татар, боротьба із корупцією перетвориться у блеф, погіршення криміногенної ситуації, погіршення ситуації в сфері демократії, самоврядування, свободи слова, жорстке переслідування за проукраїнські сентименти. Слід очікувати, що Росія вдасться до заходів максимального обмеження технічних можливостей розповсюдження українських ЗМІ та доступу до інтернет-ресурсів на півострові.

Наші дії щодо жителів Криму, які залишаться на окупованій території.

Ризики роботи із цією категорією громадян полягають у тому, що вони будуть постійно піддаватися ворожій пропаганді в умовах окупації.

1. Українська влада має застосовувати до активних проукраїнських жителів Криму, кількість яких наразі сягає до 50%, систему економічних та фінансових заходів підтримки шляхом спрощення ведення бізнесу, якщо він залишається зареєстрованим в Україні, зниження податків. Питання потребує додаткового опрацювання з огляду на введення в АРК драконівських заходів щодо прийняття російського громадянства та вимоги до перереєстрації бізнесу за законодавством РФ.
2. Окупація Криму призводить до поступового збільшення внутрішніх переміщених осіб, які відносяться до проукраїнського сегменту і потребують допомоги та опіки. Водночас, невизнання Україною стану війни із РФ створює значні правові колізії для наших громадян цієї категорії та унеможливорює отримання допомоги по лінії міжнародних правозахисних організацій в умовах, коли ресурси самої держави для цього є обмеженими. Варто очікувати на значне збільшення в Україні осіб цієї категорії внаслідок перекриття Північнокримського каналу та вчасно не допустити посилення протестних настроїв з цього приводу проти уряду нашої держави.
3. Зусилля варто сфокусувати на соціально та економічно активній частині населення, слабкі проросійські настрої яких можуть змі-

нити вектор у разі не виправдання їх матеріальних очікувань від приєднання АРК до РФ. До таких кроків варто віднести наступні:

а) у сфері взаємодії між банками України та АРК: кредитування та депозити, заморожування активів, можливі преференції на материковій Україні;

б) у сфері прав на нерухомість в АРК: здійснюється перереєстрація, незаконна конфіскація приватного майна в АРК, заморожування об'єктів нерухомості, преференції на материковій Україні.

Наші дії щодо жителів Криму, які стануть внутрішніми переміщеними особами в Україні:

Загроза: погіршення економічної ситуації в АРК, зокрема, колапс АПК на півночі та в центральному Криму, де проживає 1 млн. кримчан. Припинення нормального функціонування Північнокримського каналу, а також погіршення курортного бізнесу можуть призвести до суттєвого зростання потоку біженців з Криму на материкову Україну. Це стане потужним викликом для слабкої економіки та соціальної сфери України, посилить невдоволення з боку біженців-кримчан щодо діючої влади, знизить соціальну опору України в Криму на випадок реінтеграції.

Дії росіян: РФ не стимулює колапс економіки АРК, намагаються підтримати курортний бізнес державних санаторіїв та пансіонатів, проте створює штучні перепони з імпортом українських харчів та наражає кримчан потерпати від браку продовольства. Проблеми водо забезпечення росіяни планують вирішувати шляхом опори на внутрішні ресурси Криму – маневрування наявною водною інфраструктурою (каналами та устями річок), прискорене буріння артезіанських свердловин, щоправда, без врахування екології.

Наші дії: Україна має знайти розумний баланс між стратегією економічного виснаження, яке може призвести до стрімкого зростання безробітних в Криму та росту значного потоку біженців на материкову Україну, та збереженням гуманітарних зв'язків із лояльним населенням Криму як

соціальної опори стратегії повернення. Важливо створити структури допомоги громадянам на наступних напрямках:

- в сфері приватного малого та середнього бізнесу та інвестування: спрощена процедура перереєстрації, допомога в оскарженні фактів конфіскацій та рейдерських захоплень майна в АРК, створення сприятливого бізнес-клімату на материковій Україні;
  - в сфері консульських послуг: сприяння можливості поїздок до країн Заходу, які ввели візові санкції для мешканців АРК із російськими паспортами. Україна залишає для себе поле для маневру щодо громадян АРК із українськими паспортами;
- У сфері взаємодії із банками доцільно розробити та застосувати наступні інструменти для надання вигідного нам впливу на жителів АРК.
1. **«Кредитні канікули»:** до громадян України, які оформили в українських банках кредити і до моменту анексії Криму їх не погасили, варто застосувати режим «кредитних канікул» - заморожування виплат по кредитах без штрафних санкцій до моменту завершення окупації Криму. При цьому, у разі приїзду на територію материкової України, такі громадяни зможуть продовжити свої відносини із українськими банками (при наявності українського паспорта та позитивної репутації).
  2. **«Преперенції по депозитам».** Після анексії АРК українські банки, особливо ті, що мали там найбільші мережі («Приватбанк») та, відповідно, найбільші обсяги по депозитним вкладам, заморозили ці вклади, що унеможливило їх зняття власниками, та віднесли їх до «коштів на недіючих рахунках». Пропонується використати ці кошти в якості інструменту стимулювання протестних настроїв в АРК, для чого має бути відпрацьований Нацбанком та приватними банками відповідний інструмент під контролем держави.

Щодо сфери прав на нерухомість варто зазначити, що в результаті окупації АРК влада РФ пішла шляхом порушення права на приватну власність, зафіксованої в законодавстві самої Росії. Це створило не тільки правовий казус, але і основу для ефективних кроків України у площині дискредитації РФ та створенні важелів впливу на настрої мешканців АРК.

1. **Об'єкти нерухомості на материковій Україні**, власниками якої є мешканці АРК. До цієї категорії належить «друга» нерухомість кримських держслужбовців, депутатського корпусу та інших корумпованих заможних громадян АРК, нерухомість родичів як спадщина, оскільки значна частина кримчан має родинні зв'язки в Україні (право на спадщину). Все це може бути використане як важіль впливу або інструмент вирішення майнових суперечок за незаконно конфісковане майно громадян материкової України в АРК.
2. **Об'єкти нерухомості в країнах Заходу**, власниками якої є мешканці АРК, переважно корумповані держслужбовці та представники депутатського корпусу, які можуть бути трансформовані у інструменти впливу на їх власників.

У сфері приватного малого та середнього бізнесу, інвестування влада РФ також пішла шляхом неповаги до прав приватної власності, що дозволяє створити важелі впливу на настрої мешканців АРК та того сектору громадян континентальної України, який має нерухомість та бізнес інтереси на півострові. Тут стратегія повернення має виходити із реалізації наступних принципів:

1. Варто **спеціальними заходами підтримувати той бізнес АРК, який продовжує працювати з українською податковою системою**¹, причому заходи заохочення мають застосовуватися як у державному секторі регулювання, так і в приватному (банки та бізнес-партнери).
2. Вбачається доцільним **заохочувати приватний бізнес материкової України**, особливо той, що має другу нерухомість, бізнес або інвестиції в АРК², до підтримки зусиль держави на повернення Криму до складу України. Тут можуть бути використані такі заходи як:
  - а. введення оподаткування на нерухомість в Криму через ухвалення доповнення до Податкового кодексу України на оподаткування нерухомості крім земельних ділянок;

¹ Станом на листопад до 10.000 малих та середніх підприємств Криму перереєструвалися на материковій Україні внаслідок анексії, частина з них продовжує функціонувати на півострові.

² Йдеться переважно про готельний бізнес в рекреаційній зоні Криму.

- в. застосування стимулів відновлювати втрачений в Криму бізнесу на території України з використанням схеми місцевого «окупаційного податку»³, можливо, шляхом створення імпортозамісного виробництва з пільговим оподаткуванням.
3. Доцільним вбачається вжити спеціальні заходи з метою *демотивації до ведення системного бізнесу РФ та третіх країн в окупованому АРК*, маючи на увазі, що без потужних інвестицій економіка півострова швидко зазнає руйнації і змусить російський бюджет нести надмірне навантаження для утримання стабільності в Криму.

ФОКУС-ГРУПИ НАСЕЛЕННЯ КРИМУ.

Аналіз причин та ходу анексії Криму дає привід констатувати, що далеко не всі групи майже 2,5 млн. населення Криму можуть бути нашими потенційними проукраїнськими силами. Відтак, стратегія має виходити із того, щоб підтримувати та зміцнювати рівень лояльності проукраїнських фокус-груп, та одночасно послаблювати антиукраїнські фокус-групи, які наразі можна виокремити.

Ненадійні для України або нелояльні категорії громадян

Пенсіонери

Загрози: в Криму ця категорія є доволі чисельною - 677 тис., або 35% населення, що робить їх важливою політично активною частиною суспільства. Їх мотивація залишається переважно меркантильною, рівень патріотичних настроїв в силу особливостей формування контингенту групи - виключно низький. Особливо потужні антиукраїнські настрої спостерігаються серед військових пенсіонерів.

Дії росіян: росіяни вважають пенсіонерів, особливо військових, своєю пріоритетною фокус-групою, їм вже суттєво підвищили рівень пенсій за окремим законом, з липня рівень пенсій для кримчан подвоївся, з 1 січня 2015 року нарахування пенсій буде здійснюватися на загальних прави-

³ Дивись в кінці додаток № 1

лах для РФ. Водночас, реальна купівельна спроможність пенсій дещо нівелюється швидким зростанням цін на всі категорії товарів, особливо на продукти харчування, та за рахунок суттєвого зменшення «сірих» прибутків від незареєстрованого курортного бізнесу. Загальний висновок: переважна більшість кримських пенсіонерів наразі задоволена своїм новим рівнем пенсій.

Наша дії: не варто очікувати радикальну зміну настроїв у цієї категорії населення, навпаки, їх думка негативно впливає на ставлення інших членів родини до факту анексії Криму. Відтак Україні варто імплементувати принцип - зрадники позбавляються права на матеріальну підтримку з боку держави, а лояльні громадяни мають право на заохочення та підтримку. Його пропонується реалізувати у формі запровадження стимулу – збереження виплат пенсій для окремих громадян України, які мали на неї право на момент анексії, при цьому передбачити три принципові моменти за умови доведення їх змісту до широкого загалу жителів АРК:

- Пенсії мають зберігатися на персональних накопичувальних рахунках в Ощадбанку на континентальній Україні без права їх отримання до завершення окупації АРК, а для громадян, які переїхали в Україну, ці рахунки мають бути доступними з моменту перереєстрації⁴.
- Окремі громадяни України цієї категорії мають бути позбавлені права на отримання своїх пенсій в Україні у разі їх активної співпраці із окупаційними властями, наявності підтверджених даних про участь в антиукраїнських заходах або організаціях та у разі їх відмови від громадянства України⁵.
- Варто мати на увазі, що демонстративні дії України в цій сфері можуть викликати протести з боку провідних міжнародних правозахисних організацій, відтак реалізація заходів має бути виваженою.

⁴ Питання перевезення в Україну персональних справ пенсіонерів такої категорії мають вирішуватися представниками Пенсійного фонду України в контакт з відповідними російськими органами в Криму, оскільки самостійно громадяни не в змозі це вирішити.

⁵ Питання потребує правового вдосконалення інституту громадянства України з передбаченням заходів обмеження громадян в їх конституційних правах за визначені злочини (ККУ) та проступки (АКУ), а позбавлення пенсій за активний колабораціонізм із ворогом має стати одним із елементів цих новацій.

Конкретні форми заохочення найбільш соціально активних громадян цієї категорії - наших потенційних союзників варто опрацювати додатково, маючи на увазі, що створення формальних організаційних структур доцільно відкинути на цьому етапі, оскільки ФСБ РФ буде активно відслідковувати настрої в цій критично важливій для АРК групі населення. Відтак, доцільно шукати власні шляхи моніторингу настроїв в цій соціальній групі.

Державні службовці:

Загрози: це приблизно 16.000 осіб в органах державної влади, в державних санітарно-курортних установах та в держпідприємствах, більшість з яких перейшли на бік російської влади та отримали значне підвищення зарплатні. Водночас, існує група бюджетників, як вчителі української мови, історії, частина викладачів ВУЗів, які не знаходять собі місця в окупованому Криму і можуть стати біженцями. Крім того, бюджетники, які фінансуються з місцевого бюджету, фактично отримали серйозного стимулу через пристойну зарплатню.

Дії росіян: це найбільш скорумпована частина кримської громади, яка буде перебувати у фокусі уваги російських властей як щодо зусиль по зміцненню їх лояльності до РФ шляхом підвищення зарплат (в органах управління), так і одночасно шляхом заміни їх верхніх щаблів на більш лояльні елементи з РФ. Науковців будуть інтегруватися в російське наукове середовище, що призведе до втрати вітчизняних наукових напрацювань.

Наші дії: Україні не варто сподіватися, що навіть помітна частина цієї соціальної групи виявить проукраїнські сентименти. Водночас, доцільно дослідити наявність у цієї категорії громадян нерухомості, фінансових активів та бізнесу на території материкової України, яка оформлена на них або на членів їх родин, з метою їх конфіскації або заморожування до моменту завершення окупації АРК. Що створить важливий важіль впливу на РФ. Для цього слід :

- створити та постійно оновлювати базу даних на таких осіб з метою збирання оперативної інформації та доказової бази їх антидер-

жавної діяльності, прийнятної в українських судах для ухвалення рішень по суті.

- вбачається доцільним дослідити наявність у громадян цієї категорії нерухомості, фінансових активів та бізнесу в країнах Заходу – наших партнерах, з метою їх конфіскації або заморожування шляхом надання в суди відповідних доказових матеріалів.

Депутатський корпус АРК

Загрози: депутатський корпус центрального та місцевого (крім селищного) рівнів складає 2914 осіб. Майже всі вони перейшли на бік окупантів, тому їх слід вважати нелояльною частиною населення. Особливо скорумпованою виявилася частина депутатів Сімферополя, Севастополя та в курортній зоні на південного узбережжя Криму. Всі ці люди в своїй переважній більшості заможні та мають чималі активи, в тому числі на материковій Україні та в країнах Заходу.

Дії росіян: 14 вересня росіяни організували в Криму дострокові постановочні вибори з метою додатково легалізувати статус Криму та місцеву проросійську політичну еліту. Це їм вдалося – проведена часткова ротація місцевих політиків, провідним лояльним депутатам Криму надали вражаючі зарплати з метою закріпити їх лояльність⁶.

Наші дії: Україні не варто сподіватися, що навіть помітна частина цієї соціальної групи виявить проукраїнські sentimenti, відтак до нею мають бути застосовані заходи, як до бюджетників.

Колишні співробітники ЗС, МВС та спецслужб України :

Загрози: в АРК залишилось до 85-90% українських силовиків, що свідчить про надзвичайно високий рівень їх нелояльності до України, однією із причин якої слід визнати територіальний принцип формування місцевих силових відомств – в залежності від наявності житла, а відтак підміни патріотизму «матеріальними міркуваннями». Крім того, материкова

⁶ Ключовим депутатам Севастопольської місцевої ради з жовтня надали щомісячну зарплатню 220.000 руб. при середній зарплатні в місті 11.000 руб.

Україна виявилася неготовою прийняти на службу певну частину своїх силовиків, які спочатку виявляли бажання продовжити службу в інших регіонах України.

Дії росіян: для ФСБ це потенційно небезпечна група, зокрема, колишні військовослужбовці ЗСУ та СБУ, яких росіяни переводять в інші регіони РФ для подальшого продовження служби. Частина співробітників «Беркуту» виїхала для продовження служби в Москву, частина перейшла до самооборони та складає кістяк російських диверсантів на Донбасі.

Наші дії: цю категорію громадян варто розділити на наступні групи:

- лояльні до України, які мають житло в АРК, досягли пенсійного віку, та не прийняті на посади на материковій Україні, і які, врешті, після анексії звільнилися на пенсію. Це порівняно незначна частина, яка потенційно може бути дуже корисною для справи звільнення Криму. До слабких сторін тут варто віднести той факт, що це «група ризику», оскільки буде перебувати під посиленим спостереженням з боку ФСБ РФ. Тим не менш, до цієї категорій варто відне-стися із увагою та повагою, розробити окрему програму, оскільки це ще порівняно молода, але дуже досвідчена та соціально активна група населення;
- частково лояльні до України, які виявляли бажання переїхати на материкову Україну, але не отримали посад та умов проживання, відтак вважають себе «змушеними» зрадниками. Ця категорія «силовиків» активно агітувалася обіцянками росіян під час заходів по анексії АРК перейти на російський бік, але після анексії справедливо віднесена ними до категорії ненадійних. Вже почався процес їх переведення для подальшого проходження служби в інших регіонах РФ (Дагестан, Далекий Схід та інші) шляхом заміни на силовиків із РФ. Слід очікувати, що процес заміни силовиків-перебіжчиків в АРК буде проводитися системно, оскільки ця категорія громадян є фокус-групою для російської влади. Робота серед цієї категорії є вкрай ризикованою, а з урахуванням їх переміщення в інші регіони РФ – малоперспективною навіть попри те, що вони мають нерухо-мість і рідних в АРК;

- абсолютно нелояльні «зрадники», які відразу та свідомо перейшли на бік ворога та зараз воюють проти українських силовиків на Донбасі, активісти проросійських організації, «самооборони», проросійська козаки та «зелені чоловічки». Це категорія громадян АРК та РФ, які скоювали злочини, отримали в результаті анексії певні матеріальні дивіденди, в тому числі посади та землю на півострові. Вони мають стати об'єктом активних наших дій, зокрема:
- застосування проти них санкцій, судових позовів щодо їх незаконних дій під час анексії з боку України,
- складання на них списків для передачі в міжнародні суди та Інтерпол,
- застосування проти них візових обмежень для відвідування ними та їх родичами материкової України та країн Заходу,
- проти них мають проводитися пошукові заходи для виявлення їх майна та активів за межами АРК та РФ з метою конфіскації або заморожування,
- з них мають складатися списків «ганьби» для публікування в інтернеті за допомогою політично активної громадськості України.

Лояльні до України фокус-групи населення

Місцеві бізнесмени в АРК.

Загроза: ця категорія є дуже чисельною (складає 83% працездатного населення Криму) і водночас вразливою для будь-яких катаклізмів. Їх успішна діяльність часто залежить від лояльності до місцевої влади, але їх бізнес-інтереси змушують їх бути максимально гнучкими.

Дії росіян: росіяни визнають важливість цієї категорії громадян і планують їх підтримати з федерального бюджету. Започатковано три фонди підтримки малого та середнього бізнесу на загальну суму 1 млрд. руб..

Наші дії: материкова Україна має продовжувати зберігати вплив на цю категорію громадян: напрацьовані бізнес-контакти в Україні, нерухомість, співпраця з українськими банками (поточні рахунки, кредити, інші фінансові зобов'язання), шенгенські візи, необхідність збереження українських паспортів, вразливість до економічних санкцій України та Заходу. У разі посилення негативних тенденцій в економіці АРК, тенденція до чого наразі спостерігається, ця категорія стане найбільш вразливою і складе основу протестного руху.

Місцеві бізнесмени, лояльні до України, які залишаються невпевненими щодо нового статусу Криму і не планують виходити із правового поля України, перереєструють свої підприємства на материковій Україні, залишаючись в АРК і здійснюють фінансові операції через підставні фірми, виходячи за межі правового поля як України так і РФ. Цю категорію важливо підтримувати та заохочувати їх лояльність до України та до збільшення їх кількості низкою заходів:

- Розробити та ввести **«кредитні канікули»** в формі пільгового режиму їх повернення (йдеться про приватні банки України, з якими наш уряд має домовитися);
- Розробити та ввести **«спеціальний режим податкової звітності»** із тим, щоб ведення ними бізнесу у специфічних умовах подвійного правового поля не призводило до колізії із українським законодавством;
- зважаючи на тактику РФ в АРК щодо конфіскації та захоплення українського бізнесу, суттєве погіршення бізнес-клімату через швидку криміналізацію півострова, вбачається за доцільне організувати **надання юридичної допомоги** таким категорії громадян в АРК з питань захисту їх прав та майна для позовів у міжнародні суди.

Біженці з Криму на території материкової України.

Загрози: наразі їх чисельність складає до 20 тисяч⁷. Є усі підстави очікувати, що кількість осіб цієї категорії буде збільшуватися, особливо у разі наступних факторів:

⁷ Тільки у голосуванні на виборах Президента 25 травня взяло участь більш ніж 6 тисяч осіб.

- крах туристичного бізнесу для МСП⁸, що призведе до значного збільшення чисельності безробітних⁹;
- посилення проблеми із водопостачанням до північного та центрального Криму, де мешкає до 1 млн., в АПК та на промислових підприємствах («Кримсода» та «Титан»), через руйнацію ставково-го рибальства;
- посилення репресій проти кримськотатарського населення з політичних причин;
- слід очікувати погіршення екології та бізнес-клімату Криму на фоні економічних негараздів, пов'язаних із розривом зв'язків з Україною.

Дії росіян: можна констатувати, що росіяни усвідомлюють проблему, однак навряд чи будуть свідомо витратити значні кошти на її вирішення. Їх вірогідні способи дії наступні:

- звинуватити у всіх проблемах України;
- придушити протестний дух в Криму шляхом стимулювання міграції на материкову Україну проукраїнських активістів, мусульманського духовенства та активістів кримських татар, як один;
- обмежитись незначним бюджетним навантаженням на соціальні програми перехідного періоду.

Наші дії: Україні варто готуватися до поступового зростання кількості біженців з Криму (та Донбасу):

- визначити правовий статус біженців з Криму як «внутрішніх переміщених осіб», шляхом внесення зміни до діючого Закону про окуповані території, що відкриє для них можливість отримати міжнародну допомогу;
- опрацювати форми взаємодії державних та недержавних форм підтримки громадян цієї категорії;
- залучити бізнес-середовище до вирішення проблем працевлаштування цих громадян.

⁸ Малих та середній підприємств.

⁹ Вже зараз фіксується зростання в 2-3 рази чисельності безробітних із тенденцією до її подальшого збільшення.

Кримськотатарська громада.

Загроза: чисельність кримськотатарської громади складає близько 300 тис. осіб¹⁰ і наближається до 15% виборців півострову, на материкову Україну виїхало приблизно 7 тис. осіб¹¹. Основні регіони міграції: м. Київ, Галичина та Херсонська область. Наразі це найбільш проукраїнська частина населення Криму, яку слід всіляко плекати та підтримувати.

Дії росіян: перспективи збереження значимої проукраїнської орієнтації кримськотатарської громади в Криму для реалізації стратегії в середній перспективі слід визнати як невисокі, її дієвість обмежується тільки в короткій перспективі (до 5 років). Багато буде залежати від успіху зусиль російської влади, зокрема ФСБ по зниженню значення цієї громади як проукраїнського фактору. Очікується реалізація наступних заходів:

- «розмивання» самої національної ідентичності народу шляхом його злиття із казанськими татарами по схемі: кримські татари = казанські татари = татари, які вже мають «батьківщину» в Татарстані, відтак усі зазіхання на статус корінного народу Криму будуть відкидатися;
- внесення розколу в керівництво Курултаю та Меджлісу, які мають вплив на 85% громади, шляхом поступової заміни проукраїнські налаштованих активістів на проросійські налаштованих та підривання джерел фінансування організацій шляхом заміни бізнесменів-донорів на проросійські;
- поширення практики залякування активістів та громади з боку російських силовиків та структур козаків, основи якої влада РФ почала закладати з моменту окупації, з метою зламати волю активістів громади чинити мирний опір окупації.

Таким чином, нам слід приготуватися до того, що певна частина громади піде на співробітництво із окупантами з метою економічного виживання, що не повинно викликати з боку властей України негативної реакції, оскільки це нормальний розвиток подій. Процес буде набирати оберти

¹⁰ За оцінками на 2012 рік.

¹¹ Станом на травень 2014.

по мірі того, як Росія буде проводити в життя заходи по фактичній забороні існуючого інституту подвійного громадянства до 2016 року¹².

Наші дії: офіційному Києву варто сконцентрувати зусилля на підтримці внутрішніх мігрантів як найбільш лояльного до України сегменту кримськотатарської громади з використанням державних та недержавних джерел фінансування, маючи на увазі досягнення наступних цілей:

- варто зберегти Меджліс як найбільш масову та проукраїнську організаційну структуру громади, наявність якої буде виконувати функції :
  - а) підсилення політичних претензій України на територію півострову в перспективі, використовуючи фактор «корінного народу»,
  - б) підтримання інституціонального каналу для системної допомоги громаді;
- варто забезпечити компактне проживання громади на материковій Україні у безпосередній близькості від АРК, зокрема в Херсонській області для вирішення цілої низки перспективних завдань:
  - а) підтримання постійного інформаційного каналу зв'язку із півостровом в умовах інформаційної блокади з боку РФ через функціонування власного каналу ТБ та розгалужені родинні зв'язки ;
  - б) розміщення окремих елементів органів самоорганізації громади, які працюють в умовах більшої свободи (пропаганда на контрасті) з метою моральної підтримки тих, хто залишився на півострові ;
  - в) підтримання бізнес-зв'язків з громадою на півострові з метою полегшення економічного виживання;
  - г) надання юридичною підтримки підприємцям на півострові на випадок конфіскації, утисків та порушення прав людини.

Вбачається за доцільне забезпечити вивчення в спеціально визначених ВУЗах материкової України кримськотатарської мови, історії народу, історії Криму з метою залучення до їх вивчення етнічних студентів з півострову.

¹² Згідно змін до закону про громадянство від 5 червня ц.р., з січня 2016 року в РФ Криму введено кримінальну відповідальність за приховування факту подвійного громадянства, санкція – велика сума штрафу або примусові роботи.

Студенти.

Загрози: ця категорія¹³ є найбільш активною в просуванні ідеологічних засад стратегії повернення. Водночас вона є залежною від батьків та їх фінансових можливостей. Її слід розглядати як одну із найбільш перспективних цільових груп впливу і спланувати відповідні заходи залучення її потенціалу.

Дії росіян: росіяни планують зберегти у ВУЗах Криму та Севастополя 7 тисяч бюджетних місць в 2014 році. Крім того, планують виділити ще додатково 8-9 тисяч бюджетних місць в інших ВУЗах РФ¹⁴ – тобто, практично на всю кількість випускників 9-11 класів. Також гарантується отримання атестату російського або українського зразку за бажанням. Міносвіти РФ заявляв, що певна кількість кримських студентів на материковій Україні бажають перевестися у російські ВУЗи і Росія готується їх прийняти. При цьому Росія не чинить перешкод для перевodu студентів з Криму в Україну (цей процес приблизно рівний). Вирішено питання щодо незмінності розміру стипендії¹⁵, але це тимчасовий захід.

Наші дії: керівництво Україні ще до референдуму заявило про готовність перевести з ВУЗів материкової України усі 15 тисяч студентів (вибір ВУЗа за бажанням), та гарантувало для випускників шкіл АРК незалежне тестування. Українські ВУЗи Києва, Львова, Харкова та інших переводили студентів з Криму за спрощеною процедурою до завершення семестру. В Києві кримських студентів зібрали усіх разом на базі КНУ імені Тараса Шевченка.

Треті країни.

Загрози: Україна тільки набирає силу, однак введення її санкції щодо окремих цільових груп громадян в Криму та в РФ, а також окремих галузей, як ОПК, торгівлі продуктами харчування, щодо поставок електроенергії та води здатні нанести відчутну шкоду економіці РФ. Водночас,

¹³ Приблизно 15 тис. в Криму станом та травень та певна кількість у ВУЗ материкової України.

¹⁴ Заява глави Міносвіти та науки РФ Дмитра Ливанова.

¹⁵ Кримські студенти отримували стипендії 800-900 грн., російські стипендії – 300-400 грн. у перерахунку з рублів.

залучення до політики санкцій проти окремих галузей економіки РФ та Криму ключових західних партнерів, особливо США та ЄС, здатне суттєво вплинути на поведінку Росії. Водночас, західні партнери вкрай обережно ставляться до таких кроків, оскільки це може призвести до відчужених економічних втрат і для них самих.

Дії росіян: російська дипломатія та проросійське лобі на Заході мобілізовані Кремлем для недопущення введення проти Росії економічних санкцій «третього рівня» у повному обсязі. Більше того, Москва поки що впевнена, що економічно-прагматичне мислення її західних партнерів гарантує відкидання ідеї введення таких санкцій.

Наші дії: українська дипломатія має зосередити свої зусилля саме на введенні західних санкцій «третього рівня», як основному пріоритеті.

В основі стратегії України щодо країн, які мають в Криму бізнес-проекти, бізнес або нерухомість в курортній зоні, мають лежати наступне міркування: в результаті ці країни мають сприяти посиленню політичного тиску на керівництво РФ щодо повернення Криму під юрисдикцію України. Зокрема, дії України повинні мати на меті наступне:

Економічні санкції країн Заходу проти РФ:

- Позбавити мотивації окремих компаній та фірм Заходу продовжувати бізнес в АРК після його анексії¹⁶. Такі випадки мають виявлятися, документуватися та ставати об'єктами спочатку публічної протестної компанії, потім включатися до порядку денного політичного діалогу України із керівництвом таких країн;

Допомога країн Заходу щодо зміцнення оборони України: США, особлива увага Німеччині, Франції, Великобританії, Польщі, Японії. Йдеться про допомогу у виробництві та постачанні зброї в наступних сферах.

- Створення власної системи ПРО.
- Створення сил стратегічного стримування.

¹⁶ В Криму продовжують функціонувати торгівельні мережі Auchan, Франція, та Метро, Німеччина.

- Створення власної космічної системи наведення тактичних ракет.
- Створення власного закритого військового зв'язку.
- Зміцнення військово-повітряних сил.
- Придбання протитанкової зброї.
- Придбання та допомога у створенні власних систем нічного бачення, коліматорних прицілів, сучасних засобів особистого захисту бійців 5 та 6 рівнів, засобів військової тактичної розвідки (безпілотників).
- ¶ Придбання сучасної стрілецької зброї.

Треті країни:

- **КНР** - блокування інвестиційної діяльності в АРК та РФ.
- **Туреччина** - блокування інвестиційної діяльності в АРК та РФ.
  - Залучення до блокування російського транзиту нафтопродуктів через Босфор спільно із США та іншими країнами НАТО.

Варто мати на увазі обмежені можливості Туреччини для протидії РФ з огляду на залежність від енергоносіїв, відтак не слід переоцінювати можливості цієї країни щодо впливу на ситуацію в Криму шляхом підтримки кримських татар.

- **Японія** - блокування інвестиційної діяльності в АРК та РФ.

ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ ВИМІР

Реалізація стратегії повернення Криму розрахована приблизно на 5 років¹⁷ та відтак потребує окремої організаційної структури. Зважаючи на те, що в результаті окупації майже увесь депутатський корпус АРК перейшов на бік ворога, що не дозволяє створити «парламент АРК у вигнанні», роботу має проводити виконавчий орган – умовна назва «уряд АРК».

¹⁷ Із розрахунку наявних фінансових ресурсів в національному фонді РФ - 200 млрд. дол. та резервів Нацбанку РФ – 500 млрд. дол. Станом на травень 2014 р.

- **Виконавчий орган по Криму в уряді України** має стати ключовим інструментом реалізації стратегії. Доцільно організувати його фінансування комбіновано - за рахунок державного бюджету та приватних, недержавних, громадських організацій, що створить його необхідний мандат довіри та легітимність.
- **Лояльність політичної еліти:** уроки Криму вчать, що державна зрада керівництва та депутатського корпусу АРК стали запорукою успішної анексії. Відтак, викорінення нелояльних елементів із корпусу держслужбовців та майбутнього депутатського корпусу рівня АРК має стати важливим напрямом підготовки до повернення півострова під юрисдикцію України і потребує окремого опрацювання, як і захист кадрового складу «уряду АРК» від проникнення російських спецслужб.
- **Розбудова структур громадянського суспільства:** за нинішніх умов ресурси держави будуть ще тривалий час недостатніми для ефективної реалізації всіх напрямків стратегії. Відтак, громадянське суспільство має створити для реалізації стратегії необхідні структури у таких сферах:
  - моніторингу ситуації в Криму на різних напрямках з метою прориву інформаційної блокади, як найбільш делікатної сфери,
  - а також щодо питання розміщення та допомоги біженцям к Криму.
- **Залучення російської опозиції:** варто створити мережу неформальних та формалізованих зв'язків із різними верствами розрізненного протестного та опозиційного руху в Росії для скоординованого тиску на Кремль.

ІДЕОЛОГІЧНИЙ ВИМІР

Загроза: Кримська та донбаська кризи показали, що ідеологія відіграє роль, яка інколи, при вмілому використанні, може перевищувати за своїм значенням та розмахом руйнівної сили традиційні матеріальні ресурси. Відтак, ідеологічна компонента має бути осмислена, усвідомлена та реалізована з самого початку реалізації стратегії, маючи на увазі, що її «віддача» завжди йде із запізненням.

Дії росіян: варто очікувати продовження потужної ідеологічної пропаганди в Криму в короткій перспективі для «закріплення результату», досягнутого під час окупації. Росіяни готуються до відключення оптоволоконного кабелю з материкової України і завершують монтаж власного кабелю, проведеного через Керченську протоку. Українські телеканали вже частково заборонені. Проводиться політика припинення вживання та вивчення української мови в системі освіти, а також історія Криму в українському баченні.

Наші дії. В основі ідеологічної концепції повернення Криму мають бути наступні міркування:

- Крим тривалий час перебуває під ідеологічним впливом Кремля, відтак там поширені неправдиві стереотипи, які стають факторами, що визначають ставлення кримчан до України, а саме:
  - o уряд України залишається в очах кримчан нелегітимним, легітимність Президента України та Верховної Ради нетривала або сумнівна, підривається ухваленням закону про вільну економічну зону в Криму¹⁸;
  - o політична орієнтація уряду України зображується як «фашизм» та «нацизм», що підсилюється подіями в Одесі 2 травня та ходом проведення АТО на Донбасі. Домінує думка, що відокремлення Криму від України стало порятунком від безладу та збройного протистояння.
- Крим має потужні економічні зв'язки із Донбасом - дончаки мають в Криму багато «другої» нерухомості в курортній зоні, тому значна їх кількість переходить від АТО в курортній зоні Криму на своїх об'єктах нерухомості. Цей факт підсилює у кримчан негативне ставлення до дій центральної влади на Донбасі.
- Найбільш потужним фактором впливу на ідеологічні установки кримчан залишається перебіг АТО на Донбасі та його ймовірний результат.
- Значний, але поки другорядний вплив на кримчан здійснює зростання цін на товари та послуги, економічні негаразди «перехідно-

---

¹⁸ 27 вересня вступив у силу Закон № 1636-VII про ВЕЗ в Криму, який де-факто визнав окупацію та поставив кримчан поза межами правового поля України, ставши потужним демомотиватором стратегії повернення.

го періоду», оскільки все це поки розглядається як чинники тимчасові.

- Добрим фактором залишається здоровий скептицизм кримчан до телеканалів, як російських, так і українських, які вони вважають однаково заангажованими. Хоча кількість користувачів інтернету в Криму – 17%, все одно цей канал залишається потужним незалежним фактором впливу на них. Водночас, варто мати на увазі, що кримчани стійко симпатизують саме «колорадам», а не проукраїнським силам на материковій Україні.
- Чутливою для кримчан залишається тема корупції: вони мають значний негативний досвід за часів України, але ще не мають такого досвіду при Росії. Відтак, це відкладена тема.
- Можливим фактором розчарування кримчан стануть економічні наслідки окупації та нові політичні реалії РФ, якщо заходи керівництва Росії для їх нівелювання виявляться невдалими: значне підвищення цін на товари та послуги на фоні подвійного зростання пенсій та зарплат для бюджетників, проблеми ведення малого та середнього бізнесу, збереження значного рівня корупції на фоні реалізації програм державної допомоги цій категорії бізнесу, проблеми курортного бізнесу на фоні екстраординарних зусиль керівництва РФ по його рятуванню.
- Вірогідним фактором розчарування для кримчан стануть нові стандарти «демократії» та «свободи слова та зібрань».

ПРАВОВИЙ ВИМІР

Стратегія має надати відповідь на низку правових питань, від яких залежатиме як збереження недоторканості правового поля України в результаті реалізації запланованих заходів, так і ключових принципів права, як то невідворотність покарання за скоєні злочини, персональна (а не групова) відповідальність за свої дії, справедливість, дія норм права для всіх без виключення категорій громадян та інші. В цьому контексті варто виділити наступні напрямки роботи:

1. Правове поле, в якому Україні найбільш вигідно вирішувати питання про повернення АРК.

Швидкі події з 20 лютого по 21 березня 2014 року, в наслідок яких РФ спромоглася анексувати територію АРК, стали можливими за низки умов, серед яких важливим виявилось правове поле, в якому відбувався процес анексії – мирний час. Політично та військово Україна перебувала у стані хаосу, відтак на території АРК не було введено ані надзвичайного стану, ані військового стану (регіональні режими), не було зокрема визнано фактичне перебування країни у стані війни із РФ. Тут важливо підкреслити, що РФ свідомо проводила агресію у формі «гібридної війни», тобто у прихованій формі, саме для того, щоб у України не було правових підстав не тільки для оголошення себе у стані війни із РФ, але навіть для введення військового стану. Варто виділити три варіанти правового поля, в яких може реалізовуватися стратегія повернення Криму:

«*Статус кво*» (мирний час): це те правове поле, яке зберігається з моменту прихованої агресії і донині. Саме «мирний час» дозволив РФ:

- зімітувати проведення референдуму¹⁹;
- ввести свої війська без збройного опору з боку ЗС України під прикриттям дій, дозволених Угодою про ЧФ РФ в АРК;
- заблокувати через тимчасове незаконне керівництво АРК українським силовикам, розташованим на півострові, у порушення військових статутів, застосовувати зброю проти агресора;
- уникати кваліфікації дій як агресії в РБ ООН;
- продовжувати свої агресивні дії як з території АРК на континентальну Україну, так і в регіоні Донбасу, а також завозити в Україну озброєння під виглядом гуманітарних конвоїв²⁰;
- маніпулювати майбутніми кордонами між України із РФ\ сепаратистським анклавом, оскільки вони не будуть чітко з правової точки зору прив'язані до лінії розмежування військ на момент початку мирних переговорів.

Таким чином, збереження правового статусу «мирного часу» є найбільш оптимальним варіантом для РФ і найбільш не вигідним для України, хоча

¹⁹ Згідно чинного українського законодавства, під час війни або при введенні військового або надзвичайного стану референдуми проводити не можна.

²⁰ При підписанні «мінських угод» від 5 вересня Росія виступила не як сторона конфлікту, а як посередник

він і створює певну ілюзію безпеки. За таких умов Україні найбільш проблематично доводити факт прихованої агресії для своїх друзів на Заході та застосовувати норми міжнародного права проти агресора. Можна впевнено спрогнозувати, що РФ буде всіляко блокувати спроби України щодо його зміни.

Висновок: для успіху заходів повернення АРК Україна має змінити правовий статус не тільки постфактум анексії, але і бажано з моменту початку агресії. У найгіршому випадку це питання має стати аргументом для політичного торгу із РФ.

Військовий стан: цей правовий статус значно розширює повноваження центральних органів України в регіоні, де такий час вводиться, але одночасно має суттєві недоліки стосовно ситуації в Криму:

- «військовий стан» вводиться на обмежений час і потребує підтвердження парламенту України;
- його введення має мотивуватися внутрішніми обставинами в країні, що на сьогодні складно застосувати до АР Крим (має бути безспірний привід для його введення);
- його введення не може застосовуватися постфактум, а це саме випадок із АР Крим.

Оголошення України «де-факто» у стані війни із РФ як жертви прихованої агресії: застосування такого статусу несе низку ризиків, але, з іншого боку, відкриває опції для уряду в плані успішної реалізації стратегії повернення Криму, які не надає жодний інший.

- Безпекові ризики: запропонований статус відкриває для збройних сил Росії легальну можливість перейти кордони України, однак не створює приводу для агресії. Такий крок має бути узгодженим із друзями України на Заході.
- Переваги: цей статус відкриває можливість визнати факт прихованої агресії навіть постфактум з відповідними правовими наслідками (визнання РФ в якості агресора) та посилити аргументацію щодо незаконності референдуму від 16 березня щодо незалежності АРК.

- Термін застосування: статус не має обмежень, оскільки діє до фактичного завершення бойових дій і укладання мирного договору за результатами війни. Відтак, потребує підтвердження в парламенті України, але можливість його отримання стає більш простою та формальною.

ФОРМУЛИ РЕАЛІЗАЦІЇ СТРАТЕГІЇ

Проглядається щонайменше два варіанти реалізації стратегії повернення Криму.

1. **Відновлення «статус-кво».** Вихід Криму з-під юрисдикції РФ як добровільне політичне рішення керівництва Росії, шляхом денонсації рішення Ради Федерації РФ про входження АРК та м. Севастополя до складу РФ від 21 березня 2014 року, а також шляхом денонсації результатів референдуму в АР Крим від 26 березня про незалежність.

Причини, які можуть призвести до реалізації такого сценарію:

- у наслідок ефективної торгівельної війни у формі економічних санкції, руйнівних для російської економіки, політичне керівництво РФ визнає за менше зло відмовитись від окупації Криму добровільно;
- рішення буде прийняте на фоні суттєвого ускладнення внутрішньополітичної ситуації в РФ, викликаній сепаратистським рухом, що відволіче наявні ресурси на вирішення цих проблем .
- рішення може бути прийняте на фоні початку збройного конфлікту РФ із третьою країною, наприклад КНР або країною Середньої Азії за аналогічним до Криму сценарієм;
- рішення може бути прийняте в результаті невдалої для Росії військової операції на Донбасі.

2. **«Незалежний Крим».** Вихід Криму із юрисдикції РФ в якості незалежного анклаву (без повернення під юрисдикцію України), як добровільне політичне рішення керівництва Росії шляхом денонсації рішення Ради Федерації РФ про входження АРК та м. Севастополя до складу РФ від

21 березня 2014 року, однак, залишаючи в силі результати референдуму в АРК від 26 березня про незалежність. Однією із причин можливої реалізації такого сценарію слід вважати наступні фактори:

- Україна фактично «здала» Крим росіянам без збройного спротиву, відтак частково втратила моральне право на повернення півострова під свою юрисдикцію;
- цьому сценарію може сприяти позиція Меджлісу кримських татар, оскільки це відповідає реалізації супермети – створенню власної незалежної держави²¹;
- для збереження «політичного обличчя» шляхом часткового виконання вимог України та Заходу, політичне керівництво Росії зважиться на відмову від окупації Криму лише за умови її повернення під юрисдикцію України.

3. Повний провал стратегії: Крим залишається під юрисдикцією РФ, а Україна та інші країни світу поступово відмовляються виконувати вимоги резолюції ООН щодо анексії Криму. Це може відбуватися у наступних формах:

- політичні сили України виявляться неспроможними згуртуватися та подолати корупцію, в наслідок чого почнеться де-факто визнання нового статусу Криму (при умові успішного для нас вирішення ситуації із агресією Росії на Донбасі);
- ЗСУ будуть розгромлені російськими військами, диверсантами та місцевими (в тому числі кримськими) ополченцями на Донбасі, регіон відділиться від України, однак географічна ізоляція Криму збережеться;
- ЗСУ будуть розгромлені на Донбасі, при чому бойові дії будуть перенесені на територію Херсонської та інших південно-східних областей, в наслідок чого Росія отримає суходільний коридор до Криму. Такий варіант слід вважати найгіршим для нас.

---

²¹ Окремі лідери кримських татар, зокрема Алі Хамзін - лідер управління Меджлісу в Сімферополі, прямо натякав на можливість такого варіанту

РЕКОМЕНДАЦІЇ УРЯДУ

Рекомендації уряду щодо реалізації стратегії у вигляді основних принципів та цілей заходів, викладених по усьому тексту. Для зручності користування нижче пропонується вільний варіант за метою:

1. Формування нової ідентичності населення Криму, як складової частини громадян України.

Дія: спонукання суспільства до повернення та після окупаційного облаштування Криму.

Інструменти реалізації:

- винесення на широке громадське обговорення питань облаштування осіб, які тимчасово залишили Крим та перспектив нової кримської моделі у складі України;
- організація центру з дистанційного навчання кримської молоді, яка залишилася на окупованій території, з подальшою видачею дипломів та сертифікатів з метою формування з них кадрового керівничого резерву для державного та муніципального управління.
- створення та забезпечення електронного доступу до реалізації виборчого права для лояльних до України кримчан;
- випуск пластикових посвідчень, за допомогою яких кримчани зможуть користуватися віртуальними спец. рахунками на території континентальної України.

Очікуваний результат. Формування нової ідентичності Криму, як складової частини громадян України. Зміна сприйняття населенням Криму України, як турботливої, материнської території.

2. Очищення громадської платформи для формування нової ідентичності мешканців Криму.

Дія: люстрація.

Інструменти реалізації: диференціація населення по фокус- групам, які проходять перевірку на лояльність: працівники бюджетної сфери (керівники та апарат держструктур, муніципальних структур, депутатський корпус всіх рівнів, працівники освіти, охорони здоров'я, МВД, СБУ, судді, ГПУ, культура та мистецтво, податкова служба, інші структури), підприємці сфери малого та середнього бізнесу, власники великого бізнесу, пенсіонери.

Очікуваний результат. Очищення суспільно-політичної та управлінської платформ від колабораціоністів, які в той же час отримали у мешканців Криму репутацію корупціонерів.

3. Недопущення подальшої мілітаризації Криму.

Дія: вплив на питання часткової демілітаризації Криму.

Інструменти реалізації: привернення уваги міжнародної громадськості до розміщення на території Криму ядерної зброї.

Очікуваний результат: формування ставлення до процесів, що відбуваються в Криму, як до загрози колективної безпеки світу та в чорноморському регіону зокрема.

4. Визнати російську мову, якою горять в Україні, у тому числі в Криму, а також в Ставрополі та на Кубані, українським варіантом російської мови (історично базовим варіантом російської мови).

Дія: необхідно створити наукову базу, скласти словник (за прикладом словника американської мови Вебстера). Після широкого обговорення внести зміни до Конституції.

Інструменти реалізації.

- обговорення теми статусу російської мови в Криму (наукові семінари, круглі столи, дослідження, кваліфікаційні роботи, дисертації, обговорення в ЗМІ, реалізація культурних проєктів).

- підготовка до позитивного сприйняття подібних змін усіма громадянами України через широке обговорення змін, що готуються, з залученням громадських організацій.

Очікуваний результат.

- Визнання російської мови, якою розмовляють в Україні, у тому числі в Криму, а також в Ставрополі та на Кубані, українським варіантом російської мови (історично базовим варіантом російської мови).
- Сприйняття жителями Криму та інших російськомовних регіонів, відсутності небезпеки заборони російської мови, розуміння доброзичливого ставлення держави до її існування та використання в Україні

5. Зниження рівня корупції до прийняттого.

Дія: внесення змін та доповнень до існуючого законодавства.

Інструменти реалізації.

- На законодавчому рівні прийняття рішення про заборону можливості займати посади в державних, муніципальних органах влади, бути обраним, часткові обмеження на роботу в бюджетних установах, особам, які запламували себе співпрацею з окупаційним режимом.

Очікуваний результат: патріотично налаштовані жителі Криму отримують сигнал про зміни в керуванні Кримом. Жителі, які займають проміжну позицію, побачать можливість реальних змін у кримському житті.

6. Розвиток релігійних конфесій.

Дія: підтримка.

Інструменти реалізації. Створення громадських фондів підтримки розвитку ісламу та створення медресе на території континентальної України. Паралельно ці або подібні фонди надають допомогу розвитку УПЦ КП.

Очікуваний результат. Посилення патріотичних настроїв серед мусульман, посилення позицій УПЦ КП.

7. Покращення відношення держави Україна до мешканців Криму.

Дія: підтримка.

Інструменти реалізації:

- створення можливостей переносу ведення бізнес-діяльності з Криму на материкову Україну;
- перереєстрація бізнесу на материковій частині України;
- заморожування усіх кредитних обов'язків перед комерційними банками України.

Рішення питань пом'якшення можливостей виконання наявних боргових обов'язків.

Очікуваний результат: посилення патріотичних настроїв та позицій серед мешканців Криму всіх національностей.

8. Посилення соціального захисту мешканців Криму.

Дія: створення системи відбору пріоритетів у вилці Україна-Росія.

Інструменти реалізації:

- створення віртуальних соціальних рахунків мешканців Криму, на які держава зараховуватиме кошти соціального забезпечення та соціального захисту;
- випуск пластикових карток для мешканців Криму. Видача та можливість використання тільки на континентальній Україні. Видача виконується тільки після перевірки на лояльність та ліквідації можливості використання соціального захисту від двох держав водночас.
- заморожування усіх кредитних зобов'язань до моменту повного повернення Криму до складу України.

Очікуваний результат: продемонструвати, що держава готова виконувати соціальні обов'язки перед громадянами своєї держави.

9. Загальні напрями ведення економічної війни за Крим.

Дії:

- гальмування подальших дій щодо інтеграції кримських систем забезпечення до російського простіру (Кримпошта, Кримські ж.д. та інше);
- погіршення стану економіки Криму – зниження рівня життя – збільшення бюджетних дотацій з кримського бюджету;
- часткова компенсація майнових та податкових втрат, пов'язаних з анексією та окупацією Криму.

Інструменти реалізації: системна підтримка впевненості у неможливості збереження Криму у складі РФ.

- Позбавлення кримських підприємств ліцензії на право вилову риби у всій акваторії - Чорне, Азовське, Середземне море, Атлантика, Антарктика, Тихий та Індійський океани.

Ускладнення ситуації з продовольчим забезпеченням Криму.

1 рівень впливу – цінове регулювання. Доведення цін на поставки українського продовольства в Крим до рівня російських цін.

2 рівень впливу – повний мораторій на поставку продовольства.

- Ті самі дії по відношенню до поставок інших груп товарів.
- Встановлення «окупаційного акцизу» для підприємців малого та середнього бізнесу, які постачають в Крим товари (ринкова торгівля) через континентальну Україну. (див. Додаток №1, 2).
- Створення атмосфери повного неприйняття відпочинку в Криму серед громадян України та іноземних країн, які підтримали резолюцію ООН.

- Виявлення власності на континентальній Україні, яка належить кримським колабораціоністам та членам їхніх родин. Введення на таке майно зовнішнього державного управління.

Очікуваний результат: згорання бізнес активності в АРК, скорочення робочих місць, збільшення навантаження на кримський бюджет, дестабілізація соціально-економічної обстановки.

Інструменти реалізації: дії з часткової компенсації шкоди, отриманої в результаті анексії.

- Накладання арешту на рухомий склад - поїзди, вагони, літаки, автобуси, автомобілі, яхти, катери, пасажирські та вантажні суди та інше, які виїжджають за адміністративний кордон Криму на територію України та інших країн.
- Повне заморожування всіх видів транспортного зв'язку між материковою Україною та Кримом.
- Ліквідація транспортного зв'язку між Кримом та третіми країнами як через територію України, так і за іншими маршрутами.
- Споруда з'єднувального суднохідного каналу між українськими частинами Азовського та Чорного морів.
- Заморожування будь-яких інвестицій в економіку Криму.

Очікуваний результат: ускладнення транспортного забезпечення регіону.

- Економічний тиск на незаконне кримське керівництво, часткова компенсація втрат майна в Криму, спонукання до додаткових бюджетних витрат.
- Створення в південній частині України укріп району у разі акати з території Криму. Полегшення доступу суден з портів Донецької об-

ласті до Чорного моря, мінаючи російську територію через Керч-Єнікальську протоку.

- Створення умов, що ускладнюють розвиток бізнесу, а також створення нових робочих місць та наповнення республіканського бюджету. Економічний тиск на незаконне кримське керівництво, спонукання до додаткових бюджетних витрат.

Інструменти реалізації: ліквідація можливості захисту дисертацій вченими, які працюють в Криму, у наукових радах на території України до закінчення окупації.

Очікуваний результат: позбавлення бази розвитку наукового потенціалу регіону. Ліквідація у частини мешканців ілюзій про можливість вживання послуг від двох держав одночасно для власного благополуччя. Спонування до вибору.

Інструменти реалізації.

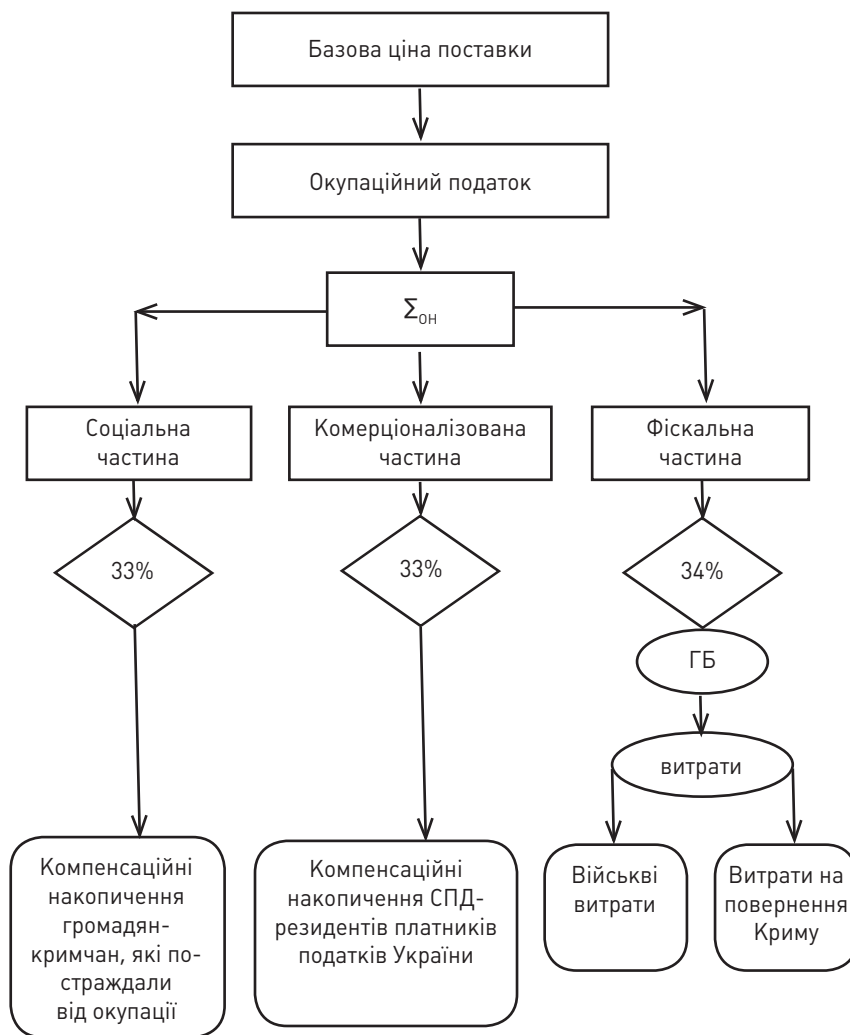
- Посилення впливу на ціни постачання електроенергії.
- Посилення впливу на ціни водопостачання через Північнокримський канал.

Очікуваний результат: створення негативного ефекту, який призведе до підвищення собівартості продукції, що випускається в Криму, зниження якості життя населення, зростання соціального невдоволення, економічний тиск на незаконне кримське керівництво, спонування до додаткових бюджетних витрат.

Інструменти реалізації: компенсація майнових втрат, пов'язаних з анексією Криму, шляхом арешту майна на території материкової України.

Очікуваний результат: створення ефекту економічного тиску на незаконне кримське керівництво, забезпечення часткової компенсації витрат держмайна в Криму, спонування до додаткових бюджетних витрат.

Додаток № 1: Схема регулювання та використання цінової політики на тимчасово окупованій території АР Крим

Додаток № 2: Механізм формування ціни для Криму

«Стратегія повернення Криму» та «Рекомендації уряду» опрацьовані та підготовлені до публікації експертами Фонду «Майдан закордонних справ» О.Куроп`ятником та Ю.Смелянським відповідно. Активну участь в опрацюванні матеріалів також брали експерти фонду А.Клименко та Т.Пучкова. «Майдан закордонних справ» висловлює подяку за неоціненний внесок у підготовку Стратегії повернення Криму, М.Сунгуровському, Р.Чубарову, Н.Беліцер, І.Куроп`ятник та Алісі Колесніковій.